

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

V Bind 1874—75.

UDGIVET
AF
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

~~~~~

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Noget om
Sønder-Omme Sogn
af topografisk og historisk Indhold.
(Af J. Kierckebye).

---

1. Naturlig Beskaffenhed.

I den vestligste Spidse af Nørvangs Herred i Vejle Amt indtager Omme Sogns Marker henimod 4 Kvadratmile, begrændsede mod Nord af Felding, Skarrild og Brande, mod Øst af Give og Ringgive, mod Syd af Grindsted, og mod Vest af Hoven Sogne. Dets Længde langsmed Aaen er omtrent halvtredie Mil, og indtil for 50 Aar, siden var dets Beboelse næsten indskrænket til Aaens nærmeste Nabolag. Det kaldes Sønder-Omme i Modsætning til Nør-Omme i Hind Herred, Ringkjøbing Amt. Betydningen af Navnet „Omme“ maa betragtes som uvis.

Den ovennævnte Aa, den første Betingelse for Sognets Oprindelse og Udvikling, er den lange, sønderste Arm af Skjerpaa; den begynder som Smaarenden fra Givskud Sogns Moser og Jelling Sogns vestlige Marker. I Nabosognet Gadbjerg samles disse Render til en ordentlig Bæk mellem høje Bakkeskrænter eller Bakker, og den faaer her saadanne Tiløb, at den ved Udløbet af Sognet imod Vest kan nogenlunde fortjene Navn af Aa. Den danner nu Grændsen mellem Give og Linneballe Sogne og gennemstrømmer derpaa Ringgive Sogn, optagende Smaabække og Kildevæld fra begge Sider og efterhaanden antagende en mere og mere

lige vestlig Retning. Den løber hele sin Vej i en temmelig dyb Landsænkning, hvilende hovedsagentlig paa Mergel. Dens Opland er heelt igjennem særdeles indknebet, baade i Syd og Nord. Vore Geografer begynde almindeligt at kalde den Omme Aa, og eftersom den har saa langt et Løb igjennem dette Sogn, bifalder jeg ganske denne Benævnelse

I Tilfælde af Tøbrud og stærkt Regnfald kan Aaen uagtet sin Lidenhed medføre temmelig voldsomme Oversvømmelser af den Aarsag, at den er saa lang, og at dens Smule Opland hælder saa brat ned imod den.

Følger man Aamadens Retning østerfra imod Vest, saa øjner man omtrent midt i Sognet en Landhøjde, der trænger frem nordfra. Denne ender sig forbjergagtig som en stejl Bakke i Aadalen, stillet midt for dennes Retning, ligesom til at møde for den. Denne Bakke kaldes Mødbjerg, og Aaen med dens nærmeste Tilbehør gjør virkelig et brat, men kort Sving her imod Syd.

Fra Aaløbet hæver Egnen sig til begge Sider mere eller mindre terrasseformigt indtil Grændserne for dets Opland eller Vandskjellet. Saavidt Østersognet naaer, har dette Opland ligesaavel Bakker og Moser eller Kjær søndenfor Aaen som nordenfor denne; kun synes Mergelen at være sjeldnere eller at ligge dybere i de sydlige Marker end i de nordlige. Flere Smaabække føre Vandet fra de sydlige Kjær mod Nordvest til Aaen. Derimod er den ikke saa ganske lille Hallundbæks Bæk ene om at føre Vandene fra de nordlige Kjær mod Sydvest til samme Aa, i hvilken den udmunder ved Omvraae, vestligst i Østersognet. Her paa Nordsiden nærmer Storaagens Opland sig meget til Omme-Aae, omtrent paa en Ottendedeel Miil eller nærmere til Hallundbæks Bæk, og tilvisse endnu nærmere ved Omvraae og Mødbjerg. Højbakken „Blaahøj“ ganske nær ved Omvraae rækker endog noget ind i Storaagens Opland. Mellem den og Mødbjerg er Vandskjels-Terrainet meget lavt; men derfra gaer det over Norges-højden til Svollebjerg, som ligger omtrent en Fjerdingvej nordenfor OmmeKirke og med en Høide af 300 til 400 Fod behersker hele Omegnen i en vid Omkreds. Dens Navn kommer rimeligvis af sval (jydsk „svol“); i de omliggende Sogne kaldes den i Almindelighed Omme Bjerg efter Sognet. Fra Svollebjerg sænker Vandskjellet sig i Vest og Nordvest

og taber sig i Felding Mose, som sender sine Vande til begge Sider gennem de vestligere Sognes Udmarker.

Da Simmelsbæk, som fra Øst af over halvanden Miil danner Sognets Sydgrændse, kun løber en halv Miil sydligere end Aaen og mod Vest endmere nærmer sig denne, og da denne Bæk naturligvis ogsaa har noget Tilløb nordfra, saa følger heraf saavel som af det nylig Anførte om Aaens nordlige Vandskjel, at denne næsten intet Bækketilløb har i Vestersognet.

Simmelsbæk, som har sit Udspring i Ringgive Sogn, har moset Kjæring ved sine Bredder, et svagt Fald og kun lidet Vand¹⁾. Den østligste Ende af Kjæret ligger vel mellem Smaabakker, men hvor Bækken berører Omme Sogn, er den kommen ud paa Randbøl Hedeslette²⁾, og Landingen højner sig kun lidet. Længere mod Vest, hvor den nærmer sig mere til Omm-Aa, faaer den dog et stærkere Fald, et lavere Leje i Forhold til Landingen, og Kjæringen en bedre Beskaffenhed.

At den Sænkning, hvori Aaen har sit Løb, oprindeligt har været meget dyb med enkelte lave Tværhøjder, vil sees af det Følgende, hvor Talen bliver om Tørvemoserne i Aaens Landing. — Aaens Tilvæxt i Sognet er meget større, end man kunde vente af dens ubetydelige Tilløb af synlige Bække. Ved dens østlige Indtræden i Sognet kan man, hvor den af sine Brinker er indknebet til sin fornødne Strømbredde, anslaae denne til 5 eller 6 Alen, hvorimod den er mere end dobbelt saa bred og dyb under lignende Forhold i Sognets Vestende. Denne Forøgelse af Vandmassen maa mest hidrøre fra Regnvand, som gennem den overlige, porøse Sandjord synker ned til den kompakte Mergel og derpaa følger med dennes mod Aadalen heldende Overflade ned i Aaen.

Hernæst vende vi os til Aaens nærmeste Nabolag, som

¹⁾ Hvor jeg nævner „Kjær“, mener jeg Højbjergnings-Mose.

²⁾ Jeg regner Nordgrændsen for denne Hedeslette, til hvilken den af Hr. Kapitaen Dalgas i hans „Hedebilleder“ omtalte „Ommeflade“ efter min Mening maa regnes, her i Sognet for at være: Svolvebjerg, Norgebakken, Mødbjerg, Fjlskovbjerge og Hjortlundknude. (Udenfor Sognet gaaer Grændsen over Stilbjerge, Simmelsbjerg, Vandalknude, nær nordenom Randbøl Kirke til Vejledalen.)

vel rettest lader sig betragte terrasseformigt fra Aaen opad, hvorved dog maa bemærkes, at de lavere Terrasser bestandigt hvile paa Foden af de højere, der udstrækker sig ind under dem.

Lad os da begynde med Aaengen. Dette Jordsmon er en Alluvialdannelse, mest bestaaende af Sand, som Aaen ved sine tilfældige Oversvømmelser har udskyllet fra Sandhøjderne og frugtbargjort ved federe Stoffer, som Vandstrømmene have hidført og efterladt. Hvor dette Jordsmon hverken har for lidet eller for meget Sand i Overfladen, afgiver det bedst Hø, forsaavidt det heller ikke mangler Fugtighed. For at forøge Fugtigheden, have Bønderne hidindtil været henviste, enten til Smaabækkenes Munding eller til Kildevæld i Landingen. Begge maatte opstemmes og ledes, og de gave dog for lidet Vand, og mindst i tørre Sommere, da her behøvedes meest. Hvorvidt den kostbare Behandling af hele Aaen, som Beboerne nu paa enkelte Strækninger anvende, vil betale sig og tilfredsstille Forventningerne, skal Tiden vise.

Den anden Terrasse er de Tørvemoser, som haves paa mange Steder imellem den egentlige Aamade og Markhøjderne eller Landingen. Bunden i disse Moser ligger ofte meget dybt nede, ja lavere end Aaens almindelige Bund, hvilken sidste paa de fleste Steder har hævet sig meget paa den Beholdning af Steen og Gruus, som er bleven tilbage af det Jordsmon, Aavandene have skyllet til sig fra Sandhøjderne, medens de lettere Dele ere skyllede omkring og udbredte paa Engene. Derimod viser Tørvemosernes Bund den ældgamle Sænkings Dybde paa disse Steder. Lave Strækninger af det gamle Højland have dog, som ovenfor antydet, oprindelig naaet dæmmende sammen tværs over Landsænkningen, saa at Tørvemoserne engang maae have været en Række af, tildels meget dybe Indsøer, forbundne ved Vandløb over Tværhøjderne. Sommesteds spores endnu meget bart Vand paa Bunden af Tørvemoserne nedenunder Tørvemassen. I den nederste Deel af denne findes almindeligviis en hvidgraa, meget feed eller fin Substant, som giver „Lyseklyne“, et udmærket brændbart Tørveslags, som vist hidrører fra Egnens urgamle Skovstand, af Naaletræer. Mærkelig er den Mængde fedt Fyrretræ, som almindelig findes i disse Moser, hvoriblandt mangan Rødstub, oftest med

Rodgrenene nedad og staaende saavel højere som lavere i Tørvemosen, hvorimod jeg intet Spor fandt til, at nogen saadan Stub havde været rodfæstet i Jordsmonnet under Tørvemassen¹⁾. De fleste ragede op over Lyseklynens Region, og nogle stode saa højt oppe i Mosen, at de neppe naaede ned til denne. Sommesteds, hvor Mosen var lav nok dertil, har Aaen udbredt sit alluviale Jordsmon over dens Overflade og omdannet denne til Eng.

Den tredie Terrasse op fra Aaen tillade man mig at benævne Skylsand. Disse Sand-Strækninger eller Bakker have meget Lidet af Rullesteen, Gruus eller Leer og ere derfor ofte saa løse, at Vandene paa højere og tørrere Steder kunne syge med dem, naar de først faae Aabning paa den ved Plantevæxten noget hærdede Overflade. Fordetmeste ligge de meget højere end Tørvemoserne; men som en ældre Dannelselse strække de sig mange Steder ligesom med en Fod ind under disse og vise sig her i Almindelighed meget vandrige. Hvor der findes Lag af dette Sand ovenpaa Tørvejord, ere de henførte og lagrede her i senere Tider af Vind eller Vand. Til denne Skylsandsterrasse henregner jeg: Filskov søndre Agerbakke med Flyvesande, endeel af Hallundbæk Agre med Sande, Omvraaes Sande med Nabolag, Østerbyes, Kirkebyes og Jullingholms sønderste Agre nordenfor Aaen samt Varhede i Kirkebye med Sande. De opdyrkede Strækninger af disse Marker fremvise unægtelig en Deel mindre Rullesteen, men dog ikke flere, end at deres Tilstedeværelse kan være fremkaldt ved Beboernes Virksomhed.

Som den fjerde Terrasse regner jeg den gamle, ikke om-lagrede Jordbundsformation, som dels viser sig i de højeste Bakker, dels paa alle andre Steder synes at være tilstede under de hidtil omtalte Dannelser. Denne gamle Jordbundsformation har bestaaet af: øverst et sandgruset, Rullesteen og store Granitblokke indeholdende, Jordsmon, der-

¹⁾ Dog har en tænkende Bondearbejder nylig fortalt mig, at idet han med Flere gravede en dyb Vandledningskanal gennem en Mose østenfor Mødbjerg, fandt de i Mosens Udkant, hvor Bundjordsmonnet naaede højt op mod Tørvemassens Overflade, adskillige Fyrretræstubbe med deres Pælerødder ned i Bunden. Men længere ude, hvor Mosebunden laae dybt, var der ingen Rodgrene, som naaede ned i Bunden, neppe til denne, skjøndt Tørvemassen forøvrigt i alle Dybder var meget blandet med Fyrretræ.

under et faa Alen tykt Leerlag, hvorunder atter findes Mergel. Det øverste, sandgrusede Lag har rimeligvis oprindelig allevegne dækket Leret i omtrent samme Tykkelse; men nu er dette ingenlunde Tilfældet. Til Exempel: Kuppelen af det høje Svolliebjerg seer saa mager og gruset ud, at her kan formodes et tykt Lag Gruus over Leret, hvorimod dets lavere Forgreningsbakker, Hvælplund og flere samt Norgebakken og Bøvelknuden næsten vise sig blottede indtil Leergrunden. At det sandgrusede Lag dog oprindeligt ogsaa har været tilstede her, synes at fremgaa af den usædvanlig store Mængde Rullesteen og Granitblokke, som saa ganske almindeligt findes i Overfladen af de fleste leerholdige Agermarker. Disse Steen have upaatvivlelig været fordelte i Sandgruslaget, førend dets øvrige Bestanddele bleve bortførte fra de lavere Højder af en stor Vandflod. Sandet maae da dels være blevet liggende nede i Aadalen, dels af Aaen være blevet ført vesterud til Grundlag for flere Sognes Jorder af Skylsand eller Strandsand ved Skjernaens Munding. Det grovere Gruus findes noget højere oppe i store Dynger, som nu opsøges og benyttes af Vejvæsenet. — Paa nogle Steder kommer den gamle Jordbundsformation dog ogsaa frem nedenfor den tredie Terrasse, altsaa imellem Skylsandsbakken og Tørvemosen eller Engmaden; saaledes imellem Kirkebye og Jullingsholm samt andre Steder, hvor Bønderne grave Mergel nærved Aaen.

Terrasseformen sees her skjøndt uddannet gjennem Kirkebyes og Jullingsholms Agre nordenfor Aaen, hvor Skylsandslaget hæver sig bakkeformigt 3 til 5 Alen over Aaengen, men forresten med saagodtsom jævn Overflade, indtil den fjerde Terrasse igjen nogle hundrede Alen nordligere hæver sig ovenover det som en lidet højere Bakke¹⁾.

Om Sognets Jorder søndenfor Aaen har jeg, hvad Østersognet angaaer, Intet videre at tilføje. Vestersognet raader

---

¹⁾ Ved Storaen, igjennem Skarrild og Felding Sogne, er Terrasseformen endnu meget mere iøjnefaldende, og der er i nogle Strækninger det alluviale Jordsmonnet formet i to Terrasser af meget forskjellig Højde. Meget mærkeligt er det, at nu kan Aaens Oversvømmelser nok aldrig overskylle dens højeste Terrasse, som dog forðum var dens Engmade.

over den til Aaen grændsende Strækning af Randbøl Hede indtil Simmelsbæk, Jullingsholm og det Vestligere af Sognet endda noget længere sydpaa. Et Par smaae Skylsandsbakker findes syd for Simmel paa denne Slette, forøvrigt synes den at bestaae af det gamle sandgrusede Jordsmon med enkelte Rullesteen og saa tykt et Lag over Mergelen og Leret, at Bønderne mene, at der Intet er af disse Jordarter. De 3 Fjerdedele af Landet nordenfor Simmelsbæk skraaner umærkeligt mod Nord, indtil Hældingen tæt ved Aaen antager Bakkeform.

Af en ganske forskjellig Beskaffenhed er det Areal af mere end en Kvadratmiil, som Sognet ejer nordenfor Ommeaaens Vandskjel; det er fuldt af vidtløftige, fordetmeste dybe Kjær og Moser med lave Bakker derimellem. Af disse Kjær er „Feldingmose“ den vesterste og største; men ikkun en forholdsvis liden Deel deraf hører under Omme Sogn. Hele dette Kjær med tilhørende Moser er 1½ Miil langt og paa sine Steder omtrent en Fjerdingsvej bredt. Fra den Tid, da det var en Sø, skrive sig rimeligviis de klitformede Barrierer, som endnu vise sig paa Sydsiden som veltrufne Miniaturbilleder af Vesterhavets Klitdæmning. — Adskillige Egne af Feldingmosen have Vandløb under Jorden, hvilke vi kalde „Blindbække“. Det er Vandløbstunneler paa Mosebunden under Tørvemosen, de kjendes ovenpaa Jorden af en Række smaae Huller, „Rumlehuller“, som føre ned til dem, og som opsende en rumlende Lyd, naar de efter Regnskyl om Sommeren modtage Vand ovenfra. Under varigt Regnvejr eller Liguende hæver den større Vandmasse i Tunnelen først Overdækket noget, og naar Aabningen forneden endda bliver for trang, svulmer Vandet op igjennem Rumlehullerne for at fortsætte sit Løb ovenpaa Tuuneldækket. Det sees da ofte, at der svulmer Vand op igjennem eet Hul, fordi Tunnelen dernedenfor er for snever, og at det rumler ned i et andet Hul, hvor den underjordiske Aabning er viid nok. Overdækket er almindeligviis stærkt nok til at bære Mennesker og Kvæg, saa at man kun maa tage sig iagt for Rumlehullerne, der mestendels ere fjernede flere Favne fra hverandre. For en 70 Aar siden sank en aargammel Plag ned i et Rumlehul indtil Ørene, førend den blev trukken op igjen, og en

Tyr fra Jullingsholm skal engang være sunket helt under i en anden Blindbæk.

Svollebjergs Mose ligger ved den østlige og nordlige Fod af den Bakke, som den har sit Navn efter, begyndende ved Norgeshøjden og strækkende sig en halv Miil mod Nordvest, hvor den forbinder sig med Feldingmosen. I dens vestre Ende er den meget bred. Her har den ligesom Feldingmosen en Rad Smaaklitter ved sin Nordside. Dens Tørvemasse er vist temmelig dyb; men det er mærkeligt, at her intet Fyrretræ findes i Moserne nordenfor Vandskjellet, uagtet her hvert Aar graves Klyne paa flere Steder, især i Svolvebjergs Mose, og uagtet der findes Fyrretræ endog i de faae og og smaae Moser, der forekomme oppe i Hederne søndenfor Aaens Vandskjel.

Engebæk med tilhørende Mosedrag er ligeledes et stort Kjær, som med omliggende Højder paa Lidet nær hører til Omme Sogn. Det ligger østenfor Feldingmose, som det dog er forbundet med ved en smal, oprindelig dyb, Mose, „Uen-Mose“, d. e. Vognmose, rimeligviis saaledes benævnt, fordi Vognfærdselen mellem Skarrild og Omme Sogne altid har gaaet herover. Kjæret præsenterer sig ikke nær saa liigt en tilgroet Indsø som Feldingmose; fra det udspringer Døvling Bæk, ved hvilken der avles skikkelig godt Hø. Navnene paa mange af de omliggende Højder tyde paa, at de have været beklædte med Løvtrælunde, hvilket er saa meget rimeligere, som disse Højder have leersvangret Jordsmon tilstrækkelig nær ved Overfladen. Saadanne Navne ere: Lundebakke, Egebjerg, Baeslund og Trælund. Lignende Bakkenavne findes dog ogsaa i andre af Sognets Udmarker, som i Hallundsbaeks Udmark Ravnlund og Bomlund ved Svolvebjerg Hvæplund, og ved Feldingmose Hogelund. Mange af disse Højder havde ogsaa endnu først i dette Aarhundrede lidt Egepur og andre Skovlevninger; nu ere de vel alle bukkede under for Ploven.

Om Sognets Mineralier kan endnu tilføjes: Paa Tørvejord har det stor Rigdom, især Vestersognet nordenfor Vandskjellet. — De fleste Rullesteen og større Steenblokke ere af Granit eller af en haard Sandsteensart; dog troer jeg ogsaa i min Ungdom at have seet nogle af Gnejs. — Skovs-ende havde i min Ungdom en særdeles fin og kiselholdig

Leerart, udmærket til klinede Leervægge, formodentlig ogsaa til Støbesand; noget deraf var ganske hvidt ligesom Pibe-leer. Samtidigt havde Østerbye gode Lyseklyner, og Kirkebye godt Mosefyr til „Splindetræ“, brugeligt som Smaalys. Af alle disse Slags solgtes til Nabosognene, især til Grindsted. Skovsende havde fremdeles saa jernholdige Flad-Tørv ved Simmels, at de, brændte til Aske, gave en rødbrun Okker, som benyttedes til grov Træmaling. Endelig havde et meget jernholdigt Kildevæld i Kirkebyes Aaeng Autoritet som Sundhedskilde, fordi Biskop Brorsen i Ribe havde skattet dette Vand og forskrevet sig af det til eget Brug. Vandet maa vel tillige have været kalkholdigt, da der fandtes mange Snegle med Huus deri. Det er ogsaa senere fundet, at Engen indeholdt Mosejern og Mergel. — Nu er det anderledes: Skovsendes Leerknude er omrodet til et Teglværk og forresten glemt af Bønderne, fordi de ikke mere have Leervægge; istedetfor Okkerasken bruge de finere Malning. Lyseklynene og Lysesplindene ere fortrængte af Tællelys og Petroleum, og Sundhedskildens Vand er bortledet og fordærvet ved Mergelgravning.

Af Indsøer haves ikkun meget faae og meget smaae i Sognet. Et Par saadanne ved Hjortlund ere vist de største, og dog indtage de nok ikke 2 Tønder Lands Areal hver. En tredie ved Omvraae seer ud som en Levning af en meget større, hvis øvrige Deel er groet sammen til Mose.

2. Distrikter eller Byer og Gaarde.

Beboerne dele Sognet i 2 Hoveddistrikter, Østersognet og Vestersognet, saaledes at Kirken ligger midt i det sidste. En endnu ubeboet Hedestrækning mellem Mødbjerg og Lundager, hvilket sidste hører til Omvraae, danner Grændsen. DenneTvedeling har vistnok en særligAnledning, idet det nuværende Omme Sogn oprindelig har udgjort 2 Sogne, hvorom kort herefter Mere. — Navnene paa Sognets gamle Byer og Enboelsgaarde ere: i Østersognet Hjortlund, Filskov, Hallundbæk og Omvraae — i Vestersognet Mødbjerg, Bøvel, Østerby, Kirkebye, Jullingsholm, Skovsende, Stakkroge, Hvælp-lund, Baggessaard og Simmelshuus. Om Brande, som lig-

ger lige sydfor Mødbjerg, er det tvivlsomt, til hvilken Hoveddeel af Sognet det skal henregnes.

Filskov er den vigtigste By i Omme Østersogn og den eneste, som endnu har en byformig Kjærne tilbage paa Byens gamle Plads, hvor der indtil sidst i forrige Aarhundrede laae 7 respektable Halvgaarde¹⁾ nær sammen søndenfor Aaen. De 6 laae der endnu 1808, da jeg tjente i Byen og vogtede Faar. Byens *Østergaard* var den største. Den laae lidt afsondret og nærmere Aaen end den øvrige By, var en skummel, noget vidtløftig bygget Gaard og besad den for Egnen store Sjældenhed at have en „Have“, d. e. en Indhegning ved Huset, som foruden Kjøkkenurter ogsaa indeholdt Træer. (Ellers haves kun „Kaalgaarde“ med Kjøkkenurter, men uden Træer.) Dersom jeg husker rigtigt, var der endog et gammelt Æbletræ i Østergaards Have. Bønderne havde Sagn om, at denne Gaard havde været Præstegaard i gamle Dage, og de fortalte Adskilligt om Filskov Præst, navnlig om, hvor let han glemte sin Præstegjerning for sin Bondegjerning. Man taledede ogsaa om en Kirke, som skulde have ligget paa Byens Mark, ikke langt fra en liden Kjæmpehøj, som endnu kaldtes Kirkehøj²⁾. Siden, omtrent 1820, blev den gamle Filskov-Østergaard nedbrudt og paany smukt opbygget ikke langt fra Kirkehøj, og den yngre Slægt syntes at glemme Sagnene om Kirke, Præstegaard og Præst. Da hændte det sig i Sommeren 1866, at man ved at borttage noget Jord tæt vestenfor den nye Gaard, traf paa en Mængde Beenrade, nedlagte nær ved hverandre paa almindelig kristelig Maade, med Fødderne imod Øst; Gravene maatte for Størstedelen have været snevre og grunde, og Spor af Ligkister og Klæder manglede. Man gjættede strax paa, at Stedet var den næsten forglemte Kirkegaard, og da jeg siden fik Hr. Overlærer Kinchs Ribehistorie at læse, maatte det falde mig ind, at den i det gamle Kildeskrift, „Ribe Oldemoder“, omtalte, nedlagte „Østergaards Kirke“ i Jelling Syssel havde ligget

¹⁾ Saaledes beregnet efter den gamle Skala, at kalde Gaarde med 8 Td. Hartkorn Heelgaarde, dem med omtrent 4 Td. Hartkorn Halvgaarde, dem med 2 Td. Fjerdeparter, og dem med 1 Td. Ottinger.

²⁾ Paa Kirkehøjs Plads er nu bygget en Vejrmølle. Ved Gravningen i Grunden fandt man en lille „Dolk“; men af hvilket Mineral denne bestod, har jeg ikke kunnet erfare.

her. Og dette maa vel antages for at være temmelig sikkert, naar det overvejes, at der neppe er noget andet Østergaard i Jelling Syssel, til hvilket Kirken kan henføres, at det netop er flere af de nærliggende Hedesogne (Thyregod, Give, Randbøl, Vorbasse og Egtved), som ligeledes indesluttede nedlagte Kirker, og endelig, at vi ved Filskov Østergaard ikke blot finde Sagn om en tidligere Præst, Præstegaard og Kirke men ogsaa sikre Spor af en forhenværende Kirkegaard. — Den gamle Kirkegaards Omrids kan endnu tydelig kjendes; det nuværende Østergaard ligger i dens nordøstre Hjørne. — Det er noget paafaldende, at Kirken ikke havde Navn efter Byen Filskov, men efter en enkelt Gaard i denne, hvilken Gaard rigtignok laa noget afsondret. Maaskee har Østergaard i gamle Dage været en Herregaard, hvis Ejer har bygget Kirken; maaskee er Gaarden endogsaa skjænket til Kirken strax ved dennes Opførelse. Saameget synes sikkert, at Østergaard Kirke har havt betydelige Ejendomme; thi nogen anden Grund kan der vel ikke være til, at den hørte til de Kirker i Jelling Syssel, som efter „Oldemoder“ svarede den højeste Afgift til Provsten. Da Omegnen ikke er fattig paa Granitblokke, tænker jeg, at Kirken har været bygget af Kvadersteen. En saadan Kirke har kunnet staae længe øde, inden den aldeles forfaldt, og Sagnet om den saaledes lettere forplantes lige indtil vor Tid.

En Fjerdingvej sydligere ligger *Hjortlund* paa en leerholdig Højde mod den lavere Randbøl Hedeslette; først i Aarhundredet fandtes endnu her noget Egepur. Indtil omtrent 1820 var det et Enebol, en Halvgaard med omtrent 1400 Td. Land; nu boer der 3 Smaamænd paa Gaardens Mark. Det skal have været en gammel Selvejergaard med pæne Ejere 1733 skjødede Grev Frederik Danneskjold-Samsøe som Formynder for sin Brodersøn, Grev Fred. Chr. Danneskjold-Samsøe, to Halvgaarde i Grindsted til „den velagte Mand, Christen Pedersen“ i Hjortlund.

Hallundbæk (saaledes kaldes nemlig nu Byen, og Bækken hedder derfor Hallundbæks Bæk), en halv Miil i Nordvest fra Filskov, indeholdt i Begyndelsen af dette Aarhundrede 5 nær sammen liggende Bøndersteder, hvoraf 2 Halvgaarde og 3 Fjerdeparter. Nu ere de noget mere spredte og tildeels deelte. Især er en leer- og mergelholdig Hedebakke en ottendedeel Miil østenfor Byen heldig opdyrket

og bebygget med flere Bøndersteder, som føre Bakkens Navn, *Ravlund* eller *Ravnlund*. En anden Bakke nordenfor Byen hedder *Bomlund* eller *Bovlund*; den er ogsaa opdyrket og bebygget af en velhavende Bonde.

Omvraae bestod først i Aarhundredet af 4 Fjerdeparts-gaarde, som laae nær sammen i en Lavning ved Aaen, hvor Hallundbæks Bæk har sit Udløb i den, en halv Miil vestenfor Filskov. Navnets sidste Stavelse betyder jo en Afkrog, og dette passer godt til Beliggenheden. Tidligere har Pladsen været endnu mere forborgen, da en Lundehale (d. e. en smal Strimmel af Løvtræbuske) strakte sig mod Nordøst langs Bækken og efter Sagnet nordenfor Byen udvidede sig mod Vest og stod i Forbindelse med den Lund ved Aaen, som endnu findes der, og som er den største og bedste Levning af Vestjyllands Urskove, som jeg nogetsteds har seet, om den end præsenterer sig jammerligt i Sammenligning med Østjyllands Skovgrøde¹⁾. — *Omvraae By* eller *Distrikt* har ligesom *Hjortlund* meget Areal i Forhold til sit Hartkorn; det strækker sig fra *Brande Sogns* til *Grindsted Sogns* Markeskjel, halvanden Miil mellem Nord og Syd, og over en *Fjerdingsvej* mellem Øst og Vest. *Søndenfor Aaen* er nu udflyttet en eneste *Gaard*, som har afsat en enkelt *Parcel* i sin Nærhed, og det er endnu hele *Distriktets* sydlige Befolkning; thi her ligger den sydligste *Fjerdingsvej* paa *Randbøl Hedeslette* og er saa ringe, at 220 Td. Land ved *Simelsbæk* nylig ere solgte for næppe 225 Rdl. Resten af *Beboerne* boe nordenfor Aaen, men ingen paa *Byens* gamle *Plads*, og deres *Ejendomme* henregnes til de bedste i *Sagnet*. *Herhen* hører *Trælund* paa en noget leermuldet *Hedehejde*, som nu for *Størstedelen* er opdyrket og rigeligt ernærer 25 *Familier* der, hvor der for 60 Aar siden ikke boede et eneste *Menneske*. De fleste *Bønder* paa *Trælund* have vist over 50 Td. Land til hvert *Fjerdingskar* Hartkorn, og et saadant *Fjerdingskar* er her bedre end en *Tønde* adskillige andre *Steder* i *Sagnet*. — *Sagnet* fortæller, at *Byen* i gamle *Dage* har været en *Herregaard* med et halvt *Hundrede Tøn-*

¹⁾ Jeg tænker, at *Vesterjylland* aldrig har haft egentlig smuk og høj *Løvtræskov*; thi kun paa *Højderne* findes det leersvangre *Jordsmon*, som de fleste *Løvtræers* *Rødder* fordre i *Overfladen*, og paa saadaane *Steder* kues *Trævexter* af *Vesterjyllands* *Nordvestvinde*.

der Hartkorn, og at en adelig Frøken, som tilsidst ejede Gaarden, klagede til Kongen over det meget Hartkorn og virkelig fik det nedsat til halvt imod Jullingsholms, nemlig $7\frac{1}{2}$ Td., som nu er Byens gamle Hartkorn. Sagnet om, at her har ligget et Herresæde, er vistnok rigtigt. Vidnesbyrdene derom ere følgende: for det Første er der fundet store Muursteen, saakaldte Munkesteen, Brolægning og en „Arne“ i en sig højnende Polde ved Bækmundingen og Aaen. Ejeren, Amsraadsmedlem A. Madsen, har beskrevet denne Polde saaledes for mig: Stedet er en høj Knude, omgiven paa den søndre og vestre Side af Aaen, paa den nordre af Bækken, og paa den østre af en smal Lavning, som endog smaa Aaflod kunne overskylle. Det andet Vidnesbyrd, som er hentet fra Gehejme-Arkivet og meddeelt mig af Hr. Dr. O. Nielsen, bestaaer deri, at Jørgen Munk til Haraldskjær 1649 har virket for, at hans Søster, Sofie Munk, blev anviist Stolestader i Omme Kirke paa Mands- og Kvinde-Siden næst bagved Jullingsholms Kirkestole, „fordi hun ejede ogsaa en Herregaard der i Sognet“. Denne Herregaard kan ikke have været nogen anden end Omvraae, maaskee det ogsaa var Sofie Munk, som fik den af Sognet omtalte Nedsættelse i Hartkornet. Omvraae maa dog kort efter 1649 være bleven nedlagt som Herregaard; thi i en Indberetning af 1660, som senere vil blive indført, omtales det allerede som en Bondeby; men endnu have denne Byes Bønder deres Stolstade i Kirken tæt bagved Jullingsholm.

Vi komme nu til Vestersognet og begynde dette med *Mødbjerg* eller Mjøberg. I den sidste Form forekommer Navnet allerede 1660, og saaledes lyder det ogsaa nu. Bønderne have ogsaa et Sagn om, at det skal skrive sig fra en Mjødhandel, som tidligere dreves i Gaarden. Dog tvivler jeg ikke om, at Bakkens rette Navn er Mødbjerg, baade paa Grund af dens tidligere omtalte Beliggenhed for Aaen, og fordi den „Motberrigh Mølle“, som Provst Guido, der døde 1297, pantsatte til Ribe Domkapitel for Sjølemesser i Domkirken (Kinchs Beskrivelse over Ribe S. 117), vistnok maa søges her. Ledet baade af et gammelt Sagn og af den ovennævnte Efterretning lod jeg min Broder der i Sognet undersøge Terrainet, og han fandt let Sporene af en Vandmølle ved Mødbjergets Fod, hvilken Mølle formodentlig for mere end 250 Aar siden er flyttet derfra til Jullingsholm; Mød-

bjerg Mølle har derimod vel skyldt Herskabet paa Omvraae sin Oprindelse. — Gaarden Mødbjerg var indtil Slutningen af forrige Aarhundrede en Heelgaard, som laa paa Bakkens sydlige Terrasse imod Aaen; nu er den deelt i en Halvgaard og 2 Fjerdepartsgaarde, af hvilke den første indtager den forrige Heelgaards Plads. De have al deres Mark nordenfor Aaen.

Gaardene *Brande* søndenfor Aaen ligefor Mødbjerg kaldes i Skrift „lille Brande“ eller „Lilbrande“ til Forskjel fra Sognet Brande Nordøst for Omme. De kunne regnes for 3 Halvgaarde, hvoraf dog den ene er betydelig bedre end de andre. De have alle deres Marker søndenfor Aaen indtil Simmelsbæk; da Markerne høre til den ufrugtbare Randbøl Hede, har Lilbrande ingen Afbyggere paa sine Udmarker.

Til den gamle *Oom By* (hvis der nogensinde har været en By med dette Fællesnavn) hørte vel hele Bebyggelser ved Aaen mellem Mødbjerg og Skovsende, førend Jullingsholm byggedes. Den har da ligget paa begge Sider af den nordfra kommende Sigdal, hvis lille Bæk næst Hallundbæks Bæk er den eneste, som nordfra falder i Aaen der i Sognet. Efterat Kirken var bygget tæt vestenfor Sigdalens Udmunding, har man benævnt den nærmest liggende lille Klynge af Boel Kirkebye og en lignende Klynge, lidt længere østenfor Sigmundingen, kaldtes Østerbye; selve Sigdalen hedder nu Kirkesig.

Østerbye indtager nu nordfor Aaen en temmelig lang Strækning med nogenlunde gode Agermarker; sydfor Aaen har den sin Udmark, Hede og Kjær, af Randbølhedens sædvanlige Beskaffenhed. Først i Aarhundredet havde Byen 5, snart efter 7, Boel liggende i Rad nordenfor Aaen, deraf 1 Halvgaard, 2 Fjerdeparter, Resten mindre Steder. Tæt søndenfor Aaen begynder 1 eller 2 at bosætte sig, men med lidet Held.

Kirkebye har foruden Præstegaarden ikkun mindre Smaasteder og mager Agermark. Præstegaarden var tidligere en Halvgaard paa 4 Td.; men Jens Juels Enke, Anne Grubbe, lagde en Jordlod paa over 1 Td. Hartkorn, den saakaldte Kirketoft, til den, og ved senere Udskiftning indlemmedes denne ganske under Præstegaardens Jorder. Kirkebyes Udmarker strække sig lige fra Simmelsbæk til Felding Sogne-skjel midt i Felding Mose. Ogsaa her ligge Boelene nor-

denfor Aaen; men naar undtages de ikke store Tofter, som laae nærmest omkring Byen, fandtes der imellem denne og dens nordenfor liggende Kornagre en ringe Hede af mange Tønder Lands Indhold, i hvilken der endogsaa var ikke ubetydelig Sandflugt. Imellem Byens Tofter og Jullingsholms Agre strakte denne Hede, hvis Navn var *Varhede*, sig endogsaa heelt ned til Aaengen. Ved Forstavelsen „Var“ betegner den jydsk Almue noget Dæmonisk eller Mystisk (vi have saaledes: Varstævn, Varsæl, Varulv, Varugle o. fl.), hvilket ogsaa antoges om denne Hede. — Foruden Præstegaarden og Degneboligen havde Kirkebye i forrige Aarhundrede 4 Fjerdepartsgaarde; nu har Distriktet mange flere Smaasteder, alle nordenfor Aaen, men længere oppe paa Agermarkerne. Ogsaa Varhede er i de seneste Aar overvunden af Ploven, og dens mørke Mystik forsvunden.

Hovedgaarden *Jullingsholm* ligger næst vestenfor Kirkebye og ligesom denne nordenfor Aaen. Gaardens gamle „Hovlade“ har indtil nu beholdt sin gamle Form og Beliggenhed midt i Gaardens Nordside. Det Samme gjælder i Hovedsagen om de øvrige Udhuse, derimod har den gamle „Borggaard“ ligget noget sydligere end Gaardens nuværende to Stuehuse og saa lavt i Aaengens Nordside, at den nemt kunde have været adskilt fra Højlandet ved en Kanal og saaledes omflydt ligesom andre Adelsborge; men heraf mangler alt Spor, saavel som af anden Befæstelse.

Endnu indtil langt ind i dette Aarhundrede vare Jullingsholms og dens Møllens Ejere i Besiddelse af alle den gamle Hovedgaards Jorder, af hvilke især de skjønne Aaenge vare af Betydning. Disse Enge indtog 2 Strækninger, den ene nærvæd Gaarden, men den anden allerverst i Sognet. Denne sidste ligger udelukkende paa Nordsiden af Aaen og kaldes nu Stakkroge; men 1660 kaldtes den Storkroge, hvilket Navn vel altsaa er det oprindelige og opstaaet deraf, at Engen tidligere har været saa sumpet, at den frembragte Sturgræs istedetfor de bedre Græsarter, og at den bestaaer af de saakaldte Engkroge, 3: Halvøer mellem Aaens Bugter. 2 eller 3 af disse Engkroge tilhøre dog endnu Omme Kirke, for hvilken Hr. Cl. Switzer forbeholdt dem, da han solgte Jullingsholm. — Gaardens Marker strække sig mod Nord ligesaa langt som Kirkebyes, mod Syd længere, nemlig ud

over Simmel til en anden Bæk, som løber omtrent en Fjerdingvej sydligere end denne.

Naar Herregaarden Jullingsholm er oprettet, vides ikke, men den første Ejer, der nævnes, var Mogens Juel 1579 og 1580¹⁾. Ifølge Navnet kunne vi vel ogsaa antage, at en Juel var Stifteren. Over Hovedindgangen til Borggaarden fandtes de Juellers og de Frisers Vaaben. Om Stifteren har været gift med en Friis eller om den sidstnævnte Families Vaaben er sat der, fordi den senere kom i Besiddelse af Gaarden, tør jeg ikke sige. Mogens Juels Søn og Efterfølger var Jens Juel, som var „Rigens Raad“. Han byggede Prædikestolen i Omme Kirke og døde 1602; men hans Enke, Anne Grubbe, overlevede ham længe i Velstand, flyttede formodentlig Mødbjerg Mølle til Jullingsholm, byggede Taarnet ved Omme Kirke og lagde et Stykke Agerland med Eng i Kirkesig af Hartkorn 1 Td. 1 Skp. 1 Fd. 1 Alb. til Præstegaarden med Forpligtelse for Præsten til at bekoste Alter-Viin og Brød for Menigheden. Jens Juels og Anne Grubbes Søn, Mogens Juel, blev siden Ejer af Gaard og Gods, som han besad 1635 (D. Atlas). — 1649 nævnes Christoffer Friis til Jullingsholm. Derefter nævnes Søstrene til Otto Friis til Astrup (rimeligviis Døtre af Christoffer Friis), som Ejerinder; i de 2 første Aar af Krigstiden 1657—1660 og nogle Aar tidligere havde de Gaarden bortforpagtet til Jørgen Rostrup til Allergaard i Borris Sogn. Om den Skade, som baade Hovedgaardens Bygninger og Godset havde lidt under Krigen, oplyses vi ved en Indberetning til Regjeringen, der findes i Gehejme-Arkivet, og af hvilken Dr. O. Nielsen godhedsfuldt har sendt mig en Afskrift. Den lyder saaledes:

„Eftersom ærlige og velbyrdige Mand, Jørgen Rostrup, til Allergaard, har havt Jullingsholm udi Forpagtning, baade førend Fjenderne kom her udi Landet og 2 Aar, midlertid de har været her, hvad den gode Mand selv, eller hans Fuldmægtige her paa Stedet deraf har kontribueret for Gaarden, eller og, hvad Kvæg, Korn og Andet, deraf udgivet og borttaget, det er mig ganske ubevidst. Men der min gunstige Husband, velbyrdige Otte Friis

1) Dr. O. Nielsens „Slavs Herreds Beskrivelse“ og „Dansk Atlas“ V., S. 1003.

„til Astrup¹⁾, paa hans Søstres Vegne skikkede mig under-
 „skrevne hid til Gaarden, som nu er et Aars Tid siden,
 „da var Gaarden ganske ruineret og øde, en Part deraf
 „nedbrudt og forbrændt, saa der fandtes hverken Vinduer
 „eller Døre og en ringe Deel udaf Lofterne, og tilmed
 „ingen Sæd var til Gaarden, foruden Bønderne hertil var
 „og endnu er ganske forarmede og øde, og den største
 „Deel deraf bortdøde formedelst den mægtige store gras-
 „serende Sygdom, her udi Sognet har været sidstforleden
 „Aar. Hvorudover Godset findes meget øde og ubesat
 „med Tjenere. — Jullingsholm 5. Octbr. 1660 — Jens
 „Lassen.

1663 nævnes Hans Rostrup til Jullingsholm. Om det er ved Ægteskab med en af de tidligere Ejerinder Friis eller paa anden Maade, at han var kommen i Besiddelse af Gaard og Gods, vides ikke. Var han dengang en ung Mand, som kan formodes, ifald han. hvad rimeligt er, var en Søn af forberørte Jørgen Rostrup til Allergaard, saa kan han meget godt have været Gaardens Eier til henved 1694. Hr. Trap mener dog, at det er kommen under Kronen, og det er vist nok, at mange Adelsmænd gik Fallit i de Tider, især i Jylland, som var blevet saa ødelagt under Krigene²⁾. En Datter af Hans Rostrup, Ane Dorthea Hansdatter Rostrup, døde d. 25. August 1728 i Østerby her i Sognet³⁾. Aar 1694, d. 22de Marts, fejredes paa Jullingsholm Bryllup for Maren Lauridsdatter Bork og Johannes Jørgensen Hauch, hvorefter disse to ejede Godset og beboede Gaarden til deres Død, hvilken indtraf for ham 1723, for hende 1726. De havde idetmindste 10 Børn, blandt hvilke Kancelliassessor Lars Hauch til Nørre Elkjær i Hjørring Amt solgte Jullingsholm med 139 Tdr. Hartkorn, hvoraf 99 Td. Bøndergods, til Forpagter Claus Switzer for 5300 Rdl. D. C. ved Skjøde, dateret Viborg 1729. Cl. Switzer ejede ogsaa Omme og Hoven Kirker; men Hr. Trap, efter hvem jeg her skriver, nævner

¹⁾ I Grinderslev Sogn i Salling.

²⁾ Det kunde ogsaa tænkes, at Maren Lavridsdatter Borks Fader havde været Ejeren nærmest før 1694. Det forekommer mig, at Gaarden skulde have tilhørt en Biskop (i Ribe); men jeg har ganske glemt min Hjemmel.

³⁾ D. 7. Februar 1732 døde sammesteds en Anna Sophie Rostrup 23 Aar gammel.

dem ikke som indbefattede i denne Handel. Han beboede Gaarden, indtil han lod den tilligemed Møllen, men uden Fæstegodset sælge ved offentlig Auction til Provst Haahr i Ølgod og John Christensen i Nørbork¹⁾. Om den humane Maade, hvorpaa denne ædle Mand behandlede sine Fæstere og hvorledes han ved at skille Fæstegodset fra Hovedgaarden forberedte det førstes Overgang til Selvejendom, har jeg fortalt i dette Tidsskrifts 2det Bind, S. 254 og 259 fl.

Ganske faa Aar efter, 1759, tilskjødedes Gaarden den sidste af de 2 ovennævnte Kjøbere med 12½ Td. Hartkorn for 904 Rd. D. C., og kort efter solgte Provsten Møllen med saavel 3 Td. Hartkorn og 3 Td. Mølleskyld til Niels Lindberg. I et heelt Aarhundrede forblev Gaarden i Johan Christensens Slægt, og Niels Lindbergs Afkom med hiins Datter har endnu Møllen. Dansk Atlas siger: „paa Gaarden holdes Fødestude.“ Det er mig fortalt fra Switzers Tid. at „Husbond“ plejede hvert Foraar at sælge omtrent 40 staldfodrede Stude til Holland; men dette hørte snart op, da Gaarden kom i Bønders Fje, og ingen Tiender havdes til at fodre med. — John Christensen førte intet herskabeligt Huus, men han og hans Børn levede paa ret Bondemaade, hvilken hans Efterkommere først eet eller to Decennier inde i det nitende Aarhundrede til deres pekuniære Fordærvelse lode sig forlede til at ringeagte og forlade. Den gode og ærlige John beboede vel en Snees Aar den gamle Herreborg, men sparede saamøget paa Vedligeholdelsen, at den allerede 1766 kaldes forfalden. Derefter byggede han en Snees Skridt nordligere, parallel med den gamle stærke Hovlade, to rummelige Stuehuse i Bondesmag i een Linie, med Enderne en halv Snees Skridt fra hinanden, saa at Husene nu indeslutte en fiirsidet Gaardsplads og danner en Tvillinggaard i stort Format. Samtidig hermed nedbrødes den gamle Borggaard, og dens Plads planeredes til Have med en Grotte, hvor en af Borgkjælderne havde været, hvilken Grotte i Forening med nogle kjæmpestærke, nu bortdøde Sølvpopler bleve de eneste Spor af den fordums Herlighed. I denne Tvillinggaard bo-

¹⁾ Da. Atlas har maaske Ret i, at Auctionen var 1734 (Trap siger 1758); men kalder John Christensen urigtig Jens Christensen. Hos Trap er Nørterp vistnok en Fejltagelse for Nørbork. „Gamle John“ skal nemlig have været beslægtet med Ejeren af Skrumsager i Sønderbork og med en „Maren Bork, som døde omtr. 1830 i Omme.

satte John 2 af sine Børn, et tredie ægtede, som foran meldt, Mølleren.

Ligesom Hr. Trap bør vel ogsaa jeg her omtale det Gjæstgiveri med Handelsbrug, som formodentlig i henvend halvandet Aarhundrede eller længere har fundet Sted paa Jullingsholm, saa meget mere, som det paa Grund af Belligenheden i Hedeegnene i Halvøens Midte til sine Tider har været ret mærkeligt. For 30 Aar siden fortalte en 90-aarig Olding i Grindsted mig, at førend han kunde huske, og endnu i hans Ungdom, kom der hvert Aar endeel Handelsmænd gennem Grindsted Sogns vestlige Egne med adskillige Bønderlæs Manufakturvarer til Viborg Snapstings Marked. De kaldtes Sveitsere, lejede sig Bønderbefordring hvor de kom, og kjørte ad de lidet befærdede Hedeveje, altid efter Jullingsholm som deres Station. De turde ikke for Toldbetjentenes Skyld følge den Landevej, som fra Foldingbro fører midt igjennem Sognet ad Viborg til. De vare altsaa Smuglere, og det maa have været den daværende Regjerings Prohibitivsystem, som opelskede en saa besværlig og bekostelig Smughandel. Proprietær Switzer kan maaskee have været af schweitzisk Æt. I Nollundkloster i Grindsted Sogn skal der have boet en Bærnt, hvis Fader var af disse Folk, hvorfor de ogsaa havde Tilhold i denne Gaard hos Sønnen. I al min Tid var Jullingsholm et Handelssted med Skovtræ- og Kolonial-Varer for Omegnens Bønder, og tillige en Gjæstgivergaard for Heste- og Kvægprangere paa Vejen til Sønderjylland.

John Hansen, en Dattersøn af „gamle John“, samlede Gaarden igjen. Een af hans Sønner, N. T. Hansen, solgte først Stakkrogene og de bedste Udmarker baade norden- og sønden for Aaen bort fra Gaarden, og endelig 1859 selve Gaarden til dens nuværende Ejer, N. Horsbøl, som overtog Resten af Jullingsholm med 10 Tdr. nyt Hartkorn. Ved flere store Landvæsens Forbedringer gjør Horsbøl Gaarden atter til en meget respektabel Landejendom og er et talende Beviis paa en dygtig Bondes Værd.

Der gik i min Drengetid et Sagn om *Jullingsholms Møllers* daværende Stuehuus eller navnlig Mølleværkets Huus saalydende: Da Anne Grubbe fløttede Møllen fra Mødbjerg, nedrev hun et Huus af meget stærkt Egebindingsværk, der var bygget som Vestibule eller Forhæl foran Omme Kirkes

Dør, og benyttede Tømmeret til Møllehuset ved Jullingsholm. Til Straf for dette Kirkeran blev hun hjemstøgt af Spøgeri paa Gaarden, hvilket Spøgeri kom fra Kirken over Varhede, som dengang naaede lige til Kirkegaardsporten. Da foretog hun sig at bygge Kirketaarnet, hvorover hun fik Ro for Spøgelset, hvilket formodedes at være den Herres Gjenfærd, som havde bygget Forhallen.

Skovsende har endnu Udseende af at være en By og indeholder 4 eller 5 Smaagaarde. Dansk Atlas mener, at Navnet skriver sig fra en Skov, som har strakt sig fra Filskov herhen. Denne Antagelse er rimeligviis foranlediget ved det meget Fyrretræ, der findes i Tørvemoserne langs Aaengen. Men nu er man vel enig om, at Fortidens Fyrreskove tilhøre en langt ældre Tid end den, hvorfra vore Bynavne skrive sig, og hvad de Marker angaaer, som grændse meget nær til Aadalen, saa have de paa hele Strækningen fra Omvraa Lund til Skovsende saa tykt et Lag Sand i Overfladen, at ingen vilde Løvtræer har kunnet trives der. Ved selve Skovsende er der derimod en Leerknude, rigtignok ikke af stort Omfang. Dersom her har været Enden af en Skov, maa denne langt snarere søges mod Nord og Nordvest, hvor Navnene Hvælplund, Høgelund, Pikkellund og Knappelund, alle paa en halv Kvadratmils Omraade, tale om gammel Skovvæxt, og hvor der findes mange større Pletter med leerholdig Jordbund, og tildeels endnu med Egepur og Dvergpoppe. Førend Udskiftningen sidst i forrige Aarhundrede bestod Byen af 6 Fjerdepartsgaarde og et mindre Boel, i Anledning af Udskiftningen udfløttedes een Gaard mod Vest og et Par Smaasteder mod Nord, og i de seneste Aar er der endnu opstaaet nogle faa Smaaparceller i Byens fjerneste Udmarker mod Nord og Syd. Disse Udmarker strække sig til begge disse Sider ligesaa langt som Jullingsholm.

Hvælplund var, til for omtrent 30 Aar siden, en almindelig Halvgaard i Heden paa een af Sognets frugtbareste Skjørleerspletter, paa Svollebjergs vestlige Fod, halvanden Fjerdingsvej fra nærmeste Naboer i Skovsende. Efter Sagnet skal den være anlagt af Jullingsholms Herskab i en der-værende Lund til Jægerbolig. Ved Udskiftningen fik den hele sit Areal fordeelagtigt udlagt fra Øst til Vest gennem Jullingsholms og Skovsendes bedste Hede. Som en Følge heraf og af den seneste Ejers kraftfulde Driftsmaade har

Gaarden hævet sig til en Rival af Jullingsholm, og det uagtet der er bleven frasolgt den 5 eller 6 Parceller, som give ligesaa mange Smaabønder tilstrækkeligt Underhold.

Stakkroge er Navnet paa 2 Fjerdepartsgaarde vestenfor Skovsende ved Aængene af samme Navn. Før Udskiftningen laae her ikkun nogle usle Hyskener, hvori der boede 3 eller 4 Familier, uden Andeel i Engene. Efter gamle Sagn vare disse Smaasteder oprindelig opførte til Brug for nogle af Jullingsholms Tjenere, hvis særlige Hverv det var at holde Kreaturer fra Ørbæk (i Hoven Sogn) borte fra Gaardens Eng og i Højbjergningstiden at passe Høet under Regnvejrs eller Oversvømmelse af Aæen.

Baggesgaard ved Simmelsbækken er Sognets sydvesterste Gaard. Det er 2 Halvgaarde, men indtil 1780 vare de samlede i een. Det „Bagishussted“, som ved Aar 1480 forekommer som tilhørende Herregaarden Urup i Grindsted Sogn (Hr. Dr. O. Nielsens hist. Efterr. om Slavs Herr. i „Da. Samlinger“, 3die Bind), er rimeligviis Grundlaget til disse Gaarde. Stedet maa oprindelig have ligget meget eensomt, næsten en halv Miil fra nærmeste Naboer. Marken strækker sig Nord til Ommeaae, indbefattende Engene paa denne Sydside ligeoverfor Stakkroge, i Syd til den samme lille Bæk, som danner Sydgrænsen for Skovsendes og Jullingsholms Udmarker.

Simmelsgaard, ligeledes ved Simmelsbækken, nær østenfor Baggesgaard, heed i min Ungdom Simmelshuus, skjønt den allerede dengang næsten havde Hartkorn og Rang som en Fjerdepartsgaard. Man antog dengang, at Stedet var bygget af een af de allersidste Huusbønder paa Jullingsholm som Markmandsbolig, hvis Beboere skulde holde Baggesgaarde og Grindsted Sogns Kreaturer borte fra Jullingsholms og Skovsendes afsides liggende sydlige Engkjær, og til Erstatning derfor havde Ret til Eftergræsningen i disse Engkjær.

Man vil dog af det Følgende see, at Stedet allerede var til under Svenskekrigen 1657—1660; men det er jo muligt, at det efter Krigen en Tidlang har ligget øde og derpaa er blevet opbygget igjen med den anførte Bestemmelse¹⁾. — Før Udskiftningen af Fælleddsskabet mellem Jullingsholm, Skovs-

¹⁾ Ved Udskiftningen blev tillagt dette Sted en rigelig Erstatning i Jorder for den ovennævnte Græsningsret, og i senere Aar er der desuden tilkjøbt en Part af de Jullingsholm fraskilte Aænge.

ende, Hvælplund, Stakkroge, Baggessaard og Simmelshuus havde der sletingen Skjel været i Hederne til hele dette store Distrikt; alle egentlige Moser foruden endeel af Udmarkernes Kjærenge vare ogsaa tilfælleds¹⁾. Naar i Efteraarene en Bonde i dette store Distrikt havde Tid og Lyst til at indbjerge sig mere Foder, end hvad han havde indavlet af sine indskjel-lede Agermarker og Engskifter, saa kunde han tilfredsstille sig ved at bjerge sig nogle Læs i Fælledskjærene. Da man endelig, sidst i forrige Aarhundrede, bestemte sig til at søge Jorderne udskiftede af Fælledsskabet, holdtes der et Aastedsmøde hos Gaardmand Christen Jensen i Skovsende under Forsæde af den ædle og meget begavede Amtmand Sporon fra Kolding. Med Klogskab og Udholdenhed ledede denne Herre Forhandlingerne og bearbejdede Gemytterne til den Grad, at han til Slutning kunde, Sandheden tro, indridse med sin Diamant følgende Linier i en Vinduesrude i den Stue, i hvilken Forhandlingerne holdtes:

Man her i'trende Dage sad,
Og saae saa gjerne Hvermand glad,
Men det for os var tungt at naae,
At tilfredsstille Hvers Attraae.
Dog endelig forligte man
Sig om en sluttet Delingsplan.

B. G. Sporon.

Bøvel, den folkerigeste og endnu mest sammentrængte By, ligger en Ottendedeel Miil i Sydøst fra Svollebjerg og lidt længere i Nord for Aaen. Den har det største Areal af de gode Agerjorder, som findes i Sognet. Derimod har den ingen Andeel i Aaengen, og de Enge, som den har fjernt i Nord i Engebæk, ere meget simple, saa at Byens Existents altid maa have været begrundet paa Agerdyrkningen. Indtil 1782 eller 1783 indeholdt den 10 smaa Fjerdepartsgaarde; men paa den Tid udskiftede Bymændene hele deres Hjemlodder, nemlig Agrene og et meget frugtbart Jordstykke tæt vesten for Byen, der hidtil havde ligget som et sumpet Kjær, fordi de ikke havde forstaaet at benytte det bedre.

¹⁾ Kun laae der fra Arildstid Granitblokke visse Steder i Hederne som Mærkesteen for Sognets yderste Grændser mod Hoven og Felling Sogne, f. Ex. en der, hvor Nørre (-Horne), Hammerum og Nørvang Herreder støde sammen. Da de 8 gamle Sysler, Jelling-, Vardog Hard-Syssel tillige stødte sammen her, kunne disse Mærkestene ogsaa skrive sig fra Sysselinddelingens Tid.

Ved denne Udstykning fremkom den yngste Bybenævnelse nemlig:

Norge. Saaledes havde hidtil een af Bøvels Agertægter heddet, som laa paa en Bakke eller Højslette nordenfør Byen, prydet med adskillige Kjæmpehøje. Ved den omtalte Udstykning enedes man nu saaledes, at min Fader, en aandsbegavet, men meget fattig Bonde, som dengang tiltraadte sin Faders Gaard, og hans Svoger flyttede op paa Norge-tægten, hvorefter disse Gaarde og de 5 eller 6 Smaasteder, der senere ere fremkomne som Parceller af dem, bære Navnet Norge. Bøvels og Norges Udmarker strække sig mod Nord til Skarrild og Brande Sognes Marker; de ere fulde af Bakker, Moser og Kjær. En Bakke ved Navn Egebjerg er bebygget og opdyrket i de senere Aar; Baslund er en Parcel fra Norge.

3. Lidet om Bøndernes Agerdyrkning, Formuesforhold og deslige.

Om hele Sognet gjælder det, at Bøndernes Flid i Agerdyrkningens forskellige Grene, og navnlig i Hedens Opdyrkning, stadig er tiltagen siden Freden 1814. Alene paa den Strækning af Sognets Udmarker, hvis Vande søge Storaæn, boe nu over et halvt Hundrede Familier, medens der før hiin Fred ikke boede en eneste der. Ved Folketællingen i Februar 1870 havde hele Sognet 1102 Mennesker; dette er ikke just mange paa næsten 4 Kvadratmile, men er dog en meget stærk Tilvæxt siden 1855, da her ikkun var 689. Og Hedeselskabets priselige Virksomhed i de allerseneste Aar vil vist ogsaa frugte her.

Det er mærkværdigt — for Mange kanske utroligt — at Agerdyrkning og Kvægavl, endog Hesteavl, først i indeværende Aarhundrede var bedre i Sønder Omme og de vestligere Sogne end i de østligere, saameget frugtbare Skovbosogne, Lindeballe, Nørup, Bredsten og lignende. Jeg søger Aarsagerne dertil i hine vestlige Sognes gode Høvling ved de store Aaer og i de 2 Omstændigheder, at deres Mangel paa godt Træ foranledigede dem til at anvende mere Jern til deres Agerdyrkningsredskaber, og at deres mestendeels mere sandede Agermarker vare lettere at bearbejde og holde rene. De fleste af Skovboernes Heste vare i de Tider

mindre, og der var sparet mest muligt paa Jernet i deres Avlsredskaber; endogsaa Plovenes Nederdeel, „Plovshovedet“ forstod man at gjøre af en krumvoxen Trærod, som man skjærpede med lidt Jern, istedetfor Nutidens Plovskjære. Følgelig maatte Arbejdet gaae tungt og maadeligt paa disse Egenes leerholdige, ofte med Buske og Ukrud forgroede Agre. Imidlertid fortrøstede Fleertallet af Skovboerne sig til deres Skov¹⁾ og tog sig den besværlige Agerdyrkning meget let. Siden Skovboerne eller Østertjyderne nu have lært at røgte Kvæg og Heste, samt at pløje, tør jeg ikke stille Vestjyderne over dem.

Bygningsmaaden i Omme Sogn var tidligere i samme Smag som nu, kun har man ifølge de bedre Tider ombyttet Leervæggene med Mure. — Sognets største Bøndergaarde høre efter min Maalestok til Halvgaardenes Klasse; de pleje at indeholde 4 Huuslængder i Retningen efter de 4 Verdenshjørner omkring en firsidet Gaard, Stuehuset („æ Salls“ d. e. Salshuset) helst forsønden eller fornorden med Kornladen ligeoverfor sig. Her haves ikke mange Gaarde med Hartkorn som en Halvgaard, men nok med dens Bygninger (som oven anført) og dens Kreaturhold, som for en Halvgaard kan anslaaes til 2 Heste, en Snees Stykker Hornkvæg og et halvt Hundrede Hedefaar (blandt Ungkvæget kun 6 til 8 Malkekøer, Resten Arbejdsstude og Ungkvæg), og af saadanne Gaarde findes endogsaa nogle paa nylig opdyrkede Hedecarealer. Boel med færre Huse anbringe gjerne deres som et Huus formede Fladtørvestak istedetfor Huus i en af Gaardsiderne, saa at det hvert Aar, isaalænge Tørvestakken varer, seer ud, som de havde et Huus mere i Gaarden. Saadanne Boelsmænd dyrke deres Marker ved Hjælp af Stude, og naar deres Ejendom kan vel ernære 4 Køer og 4 Stude samt en Snees Faar, ansees den for ganske tilstrækkelig til Underhold for en Familie. Er en saadan „Ottinge“-Gaard opdyrket af lutter Hede og Moser i de senere Decennier, har den ganske

---

¹⁾ Til Exempel: I Vong, Øster-Nykirke Sogn, hvor jeg havde mit første faate Embede, havde man levet af Skoven omtrent de første 20 Aar, efterat man var bleven Selvejer, og af de fortræffelige Tørvemoser de næste 20 Aar. Da jeg kom der, 1824, var Skoven spoleret, og den bedste Tørvejord ligesaa. Da tog man til Ploven, og siden den Tid gik Distriktet stærkt og hurtigt fremad.

lidet Hartkorn, medens der gives Fjerdeparts-Gaarde paa gammelt dyrket Areal, som ikke kunne ernære mere Kvæg.

Sognet har faae eller ingen Rigmænd og saagodt som ingen Fattige.

De fleste Ejendommers Pengeværdi i Omme Sogn er i Sammenligning med Østerjylland forunderlig ringe, og de taale virkelig heller ikke at forrente nogen betydelig Gjæld. De bedste Heder kjøbes her for en halv Snees Rdl. for hver Td. Land og billigere, uden at Sælgeren fordrer nogen anden Sikkerhed for Kjøbesum og Rente end, at Kjøberen bygger og beboer Arealet og begynder at opdyrke det. Har endogsaa en Kjøber nogle faae Hundrede Rdl. at begynde med, ville de dog snart gaac med under Opdyrkningen, og han kan sjelden afbetale Noget af Kjøbesummen i de første 10 eller 20 Aar. Aarsagerne hertil kunne indsees, men det er, synes mig, vanskeligere at begribe alle Aarsager til, at en Td. Hartkorn her, hvis Jordsmon scer ligesaa godt ud som en anden Tønde i Østjylland, neppe er Fjerdedelen værd imod sidstnævnte, skjønt hiin har fem eller tidobbelt saa meget Areal.

4. *Sønderomme Kirke.*

Højkirken eller Kirkeskibet er 37 Alen langt og 14 Alen bredt, Murene iberegne; Korets eller Lavkirkens Dimensioner passe efter almindelige Forhold til Højkirkens. Murene ere udvendig af Granit-Kvadersteen, og Tagstolen tækket med Bly. Foran Kirkens vestre Ende er et Taaru, noget snevert, ligesom hele Kirken; dets Mure bestaa paa den udvendige Side ligeledes af Kvadersteen lige op til Gladhullerne, som ligge ovenover Kirketagets Mønning. Strax ovenover disse Aabninger er Taarnet sluttet med en simpel Tagstol, som er tækket med Tagsteen, og hvis Mønning ligesom Kirkens er rettet mellem Øst og Vest. Jeg vil nu beskrive de enkelte Dele af Kirken nærmere, idet jeg gaaer ud fra den Form, hvori de viste sig for 50 Aar siden, og læder Beretningen om de senere foregaaede Forandringer slutte sig dertil.

Højkirken bestaaer af en ældre og en yngre Deel. Den ældre, østlige Deel har en Længde af 21 Alen; den har været forsyuet med Vinduer af den ældgamle, rundbuede Form, som sadde meget højt i Muren, af hvilke Vinduer endnu paa 2 Steder paa Nordsiden sees Mærker. Granitfoden under

denne Deel af Kirken er saa tyk, at den rager 5 til 6 Tommer udenfor de derpaa hvilende Mure. Omtrent 4 Alen fra den vestlige Ende af dette Afsnit har der saavel paa Nord- som Sydsiden været en, senere tilmuret, Dør. Den yngre vestlige Deel, 16 Alen lang, mangler den fremspringende Muurfod og Sporene af de smaa Vinduer, og har kun een Indgangsdør, nemlig paa Sydsiden, den, som Menigheden endnu benytter. Navnlig den Omstændighed, at der kun har været een Dør, tyder paa, at dette Afsnit først er tilbygget efter Ophøret af Katholicismen, under hvilken Religionsform vistnok altid fordredes 2 Kirkedøre. — Indtil for faa Aar siden var det saavel paa den søndre som paa den nordre Side af Kirken kjendeligt, hvor den var øget. Desuden var der i den yngre Deel af den sydlige Muurs Udside anbragt en bueformig tildannet Kvadersteen, skjævt vendt op paa et Sted, hvor man aldrig kan have tænkt paa at anbringe et Vindue. Derover forundrede jeg og Flere os; nu tænker jeg, at denne Steen maaskee oprindelig har siddet i Østergaards Kirke over eet af dennes Vinduer. 1856 blev Granitbeklædningen af hele Højkirkens sydlige Muur nedtagen og opsat igjen, hvorved alle gamle Mærker saanær som den østlige Deels fremspringende Fod forsvandt paa denne Side; men paa Nordsiden kan Grændsen mellem den ældre og den yngre Deel endnu kjendes tilligemed Kirkedørens Plads.

Kirketuarnet mangler, ligesom Højkirkens vestlige Parti, den forskjønnende, fremstaaende Muurfod. Det har sin rummelige Indgangsdør igjennem den vestlige Muur ind til et lidet Værelse med Loft over, hvorfra igjen en ordentlig Kirkedør fører ind til Kirkeskibet. Dette Værelse kan alt-saa benyttes som en Forhal til Kirken og benyttedes især tidligere ved en sjelden Lejlighed saaledes, da Kirken ingen anden Vestibule eller Yaabenhuus havde. Taarnet er indvendig fornedet bestyrket med tykke Muursteens Hjørnepiller, som bære Loftet og Klokkestolen ovenfor Loftet. Denne Klokkestol var i min Ungdom af svært Egetømmer, som sagdes voxet i Hvælplunds Lund, som kan være saameget rimeligere, som det altsammen var kort, eftersom Taarnet indvendig er snevert. Ogsaa de til Taarnet anvendte Muursteen skulle være brændte sammesteds; hvis dette er rigtigt, tyder det ogsaa paa en betydelig Trævæxt ved Hvælplund

thi Stenene ere af de store og tykke, som ikke kunne gjenbrændes ved Klyneild. Taarnet maa være bygget — idetmindste tilendebragt — 1622; thi i een af Kvaderstenene i Kirkens Endemuur sydfor Taarnet findes følgende Indskrift grovt indhugget: LODFAGBDTS 1622, hvilket af Alle tolkes saaledes: Lod Frue Anne Grubbe bygge dette Taarn Sønderomme 1622.

Koret eller Lavkirken er bygget i samme Stiil og af samme Materiale som den østre Ende af Højkirken, med lignende tyk Muurfod og et lignende lille Buevindue nordend. Endog den fremstaaende øvre og ydre Kant eller Liste af Muurfoden har ganske samme Afrunding som Højkirkens. Koret maa altsaa ansees for samtidigt med denne. Dets østre Endemuur er lige, uden Korrunding eller Apsis. — I min Ungdom var der under Koret en aaben Begravelse, hvis Maal fra Nord til Syd omtrent svarede til Korgulvets Breddé, fra Øst til Vest omtrent til Længden af de længste Liigkister. Den nordre og søndre Endemuur viste sig for mine Øjne som Fundamenter for Korets Mure, saa at jeg maatte ansee dette underjordiske Rum eller denne Begravelse som samtidig med selve Kirken. Omtrent 1839 fik man isiude at rydde denne Gravhvælving og opfylde den med stampet Jord, fordi den, siges der, behøvede nogen Udbedring. Uden al Undersøgelse i historisk Retning lod den vandalske Bestyrelse, der ingenlunde vilde, tildeels heller ikke kunde, regnes for Bønder, Alt fra Begravelsen nedkaste i en dertil paa Kirkegaarden gravet Kule: Menneskeben mellem Ligkistefjæl og heelt forvittrede Mindeplader. Den aabne Begravelse havde i sin Tid et Lufthul i Nord og et i Syd ud igjennem Murens Fod, hvorover laae fladbuede, udvendig pyntelige Dæksteen. Disse Dæksteen nede ved Jordfladen ere nu de eneste Mærker efter dette Rum.

Det *Vaabenhuus* eller den Forhal, som Omme Kirke nu har foran Hoveddøren paa Kirkens Sydside, blev bygget 1832 af smaae Muursteen fra Hvælplund Teglblænderi og tækket med Tagsteen. Dersom der ligger Sandhed til Grund for et S. 19. ommeldt Folkesagn om Anne Grubbe, maa der dog tidligere have været en Bygning med samme Bestemmelse her.

Om *Kirkens Indre* veed jeg ikke Meget. Den har almindeligt Fjælleloft og, som de fleste Landsbykirker, to Rader Kirkestole i Skibet, Mandfolkenes forsønden og Kvinde-

kjønnets fornorden. I Koret er der indrettet en Art Loge for Præstefamilien; Præstens Kammer, Fortidens Skriftestol, er i dets nordøstlige, og Degnestolen i dets sydøstlige Hjørne, hver paa sin Side af Alteret. Altertavlen forestiller (eller forestillede idetmindste i min Ungdom) Nadverens Indstiftelse og viser Aarstallet 1605. Over Døbefunten, som skal være af Granit, hang i min Drengetid en stor Baldakin med flere fritstaaende Menneske- og Engle-Figurer og meget Filigranarbejde; den er borttaget for sin Brøstfældigheds Skyld. Det Epitafium over Jens Juel, som Danske Atlas omtaler, husker jeg, stod i Korsdøren op imod dens nordre Muurpille; det viste Ridderen i Harnisk med Stjerne i Skjoldet ved sin Side, fremstillet kunstnerisk smukt i Basrelief paa en omtrent 3 Fod høj, oval Plade, vistnok af graat Marmor, med den Indskrift forneden: Jens Juel, Rigens Raad, død 1602. Nu er ogsaa dette borte. Epitafiet over Anne Grubbe, som Dansk Atlas omtaler, veed jeg Intet om. Prædikestolen bærer Indskrift om, at Jens Juel har ladet den gjøre, „Gud til Ære“, 1596; over den var en Baldakin med et flyvende Duebillede over Præstens Hoved, hvilket ogsaa er tabt. — Midt over Korsdøren læstes: Soli Deo Gloria, malet med store og smukke latinske Bogstaver; det stod meget tydeligt med en krumbøjjet Løvgreen paa hver Side, og Sagnet tillagde denne Indskrift en meget høj Alder. Den daværende Præst, Amtsprovst Vellejus, hegnede omhyggeligt om denne Indskrift saavel som om alle andre historiske Mærker. Foran Kvindestolene, op til Skibets Endemuur, stod en malet Statue fra den katholske Tid, Jomfru Marie med Barnet, vel over 2 Fod høj. Nede midt i Kirken hang en Messing-Lysekrone, som nu er borte. Kirkeklokken oppe i Taarnet, støbt 1734, har ingen god Klang, sammenlignet med de fleste andre Kirkeklokkers.

Kirkegaarden er meget lille baade i Sammenligning med andre Landsbykirkegaarde og i Forhold til Sognets Folkmængde; kanske er den slet ikke større endnu, end den var, førend Omme optog Østergaard Kirkesogn i sig. I min Ungdom udmærkede den sig ved de mange gammeldags, flade Gravsteen, som laae sønden for Kirken, enhver vel henved 3 Alen lang og 1 Alen bred. Hvormange Landsbykirkegaarde jeg end siden har betragtet, er jeg vis paa, at ingen af disse har indeholdt Fjerdeparten saamange gamle Ligsteen

som Ommes. De vare fulde af Sindbilleder over Død og Evighed samt lange Indskrifter, ingenlunde barbarisk udarbejdede. Slid og Vejrligt havde virket forunderlig lidt paa de fleste af dem; især maa nogle, hvis Farve var mørk blygraa, have været af en meget haard og kompakt Masse. Jeg læste paa Stenene den Smule, jeg kunde, men Meget var vist dengang ulæseligt for Enhver, og Meget var Latin og Munkeskrift, hvilket ogsaa forblev Vogterdrengen en Gaade. Nu husker jeg ikke Mere, end at jeg troede, at een eller to af de Begravne vare fra Mødbjerg¹⁾, og at faae eller ingen vare fra det 18de Aarhundrede. Mon ikke nogle oprindelig have været lagte over de gamle Herrer til Omvraae? Alle disse Gravminder forsvandt 1832; der siges, at de fleste og stærkeste anvendtes som Syldsteen under Vaabenhusets Mure; nogle, som havde været sønderbrudte, har jeg senere seet som Fliser i dettes Gulv. Beklageligt, at de ikke først bleve undersøgte af en Kyndigere.

At Kirken ejer 2 eller 3 Engkrove i „Stakkroge“ er omtalt ovenfor.

5. Præsterne siden Reformationen.

Der gaaer det Sagn, at der engang var saa stor en Mangel paa Præster, at man havde paalagt Præsten i Omme at forestaae Præstegjæringen i 6 Sogne. Da dette faldt ham for strengt, skal han have udtalt sig som saa:

Omm o Howen
 Er mi ejen Sowen.
 Grindstæ o Green
 Kund a wal aasse betjeen;
 Men Linneball o Ringgyv
 Blywer mijer, end a ka skrøw (skræve).

Dersom dette Riim indeholder Sandhed, maa her virkelig dengang have været faa Præster; men en saadan Præstrang kan her neppe have været til nogen anden Tid end snart efter Reformationen. Vi seer, at Hoven allerede dengang var Annex til Omme, uagtet det hørte under en ganske anden verdslig Jurisdiktion.

¹⁾ Det staaer som sikkert for mig, at dette idetmindste paa een af Stenene var skrevet „Mothbergh“, forresten forstod jeg ikke Munkeskriften.

Hr. Jakob var 1557 Præst i Omme. Med Biskop Hans Tausens Tilladelse satte han nogle Bønder i Band, fordi de havde ført noget Høe bort af en Eng, som tilhørte Kirken. Bønderne tilhørte Iver Lunge til Tirsbæk, og han stævnedes Biskoppen derfor, idet han paastod, at Engen var hans (Iver Lunges) Ejendom.¹⁾

Niels Povlsen med Binavnet Lejrskov blev ordineret 1643. 1649 fik han en Understøttelse af Kongen i Anledning af Hagelskade. Han beskrives at have været en meget brav Mand og var Præst her i 15 Aar, indtil han døde.

Niels Jørgensen Friis blev ordineret 1658. Han døde her, efter at have været Præst i 18 Aar.

Hans Pedersen Hegelund blev ordineret 1674. Han var gift med Lisbet Andersdatter, uidentvilt en Datter af Anders Laugesen Vedel i Vilslev (Denne A. L. Vedel var en Sønneson af den berømte A. S. Vedel) Hans Hegelund var en dygtig Mand og havde mange og velartede Børn. I hans Tid brændte Præstegaarden.

Oluf Nielsen Lejrskov skal først have været Rytter. Han plantede Overtro, var ikke længe Præst her og døde ugift 1691.

Søren Mikkelsen Horup (el. Hærup) var 2 eller 3 Gange gift og havde mange Børn, som fik en ringe Fremtid. Han var Præst her i 23 Aar, indtil han døde 1714.

Thomas Hansen Vellejus født i Hvidding Præstegaard, blev kaldet hertil 1714 af Bertel Hauch (rimeligviis til Laage, Sindbjerg Sogn). Han var en trofast Gudsmand og Præst her i 39 Aar. Han havde 12 Børn, som kom i hæderlige Leveveje.

Hans Jørgen Bang, sidstnævntes Svigersøn og Eftermand, var en dygtig og retsindig Præst, som fremmede Ungdommens Oplysning. I Mangel af egne Børn tog han sin tidlig bortdøde Svoger's, Præsten i Nebsagers, fire- eller femaarige Søn, Hans Thornum, i Huset, opdrog ham og bekostede ham saaledes forfremmet i Lære og Ære, at han 1794 kunde resignere til Fordeel for ham. Hans Kone var død

---

¹⁾ Kilden for denne Meddelelse (Ny kirkehist. Saml, III, S. 842) angiver ikke, hvilket Omme det var, hvor Hr. Jakob var Præst; men der er vistnok al Grund til at antage, at det har været Sønderomme, hvis Kirke ejer Aaenge fra gammel Tid.

for længe siden, og han selv fløttede faa Aar, efterat han havde afstaaet sit Embede, til sin Broder i Vestervedsted, hvor han formodentlig opholdt sig til sin Død.

Hans Thornum Vellejus var en i alle præstelige Gjerninger udmærket dygtig og energisk Mand. Han blev Herredsprovst 1805, og Amtsprovst 1812. Menneskekjærlig og opofrende besøgte han idelig sin Menigheds Trængende, især som ulønnet Læge for de Syge. Saaledes hele Vinteren 1813 til 14, da en haardnakket Epidemie huserede i Bøvel og Norge, hvor der fra 12 angrebne Familier maatte stedes 8 Liig tiljorde. Her besøgte Amtsprovsten de Syge, oftest tilfods eller tilhest, een eller flere Gauge ugentlig med Medicin og med Anviisning til dens rette Anvendelse, indtil han selv blev smittet og 14 Dage derefter døde, tredie eller fjerde Paaskedag 1814, omtrent 46 Aar gammel. Da han havde været en saa fortjenstfuld Mand, men som slet ingen Pengeformue efterlod sig for sine mange Børn, alle under 15 Aars Alderen, saa lod Regjeringen Enken bestyre Embedet ved Hjælp af hendes afdøde Mands Kapellan noget længere, end ellers sædvanlig plejer at være Tilfældet under Vakancer. Det var igjennem et heelt Aarhundrede, at dette Pastorat havde disse 3 udmærket dygtige Præster, Bedstefader, Svigersøn og Sønnesøn. Frugterne af disse 3 Retskafnes Arbejde her til Folkeoplysningens Fremme vare kjendeligere, end Nogen vil troe, der ikke som jeg kom til at flakke omkring der og i Omegnen som Lærer og som Forsker efter Overtroen, den jeg altid har modarbejdet efter Evne.

Jeremias Müller blev kaldet hertil sidst i 1814 og forflyttet til Barrit 1821. Han var Dr. philos., men manglede Menneskekundskab og syntes at regne Hedebojyderne i Klasse med deres Fæ. Dog ansaaes han af Sognemændene for en hjertensgod Mand, og vi førte hans Misgreb paa hans Kones Regning, som f. Ex. da han engang forsøgte at indbilde Naboerne, at han forstod at vise igjen eller hexe.

Peter Voetmann, hans Eftermand, var ugift. Han kunde have været en respektabel Præst, hvis han havde taget sig Kraft til at afholde sig fra en slet Kvinde og fra Spiritus. Kvindemennesket fordærvede ham saaledes, at han blev afsat uden Pension. Siden druknede han sig formodentlig selv i Peblingesøen ved Kjøbenhavn; hun kom nok i Tugthuset nogle Aar.

Johannes Angel Sørensen kom her 1829. 1837 forfløttedes han herfra ti Grindslev, og derfra senere til Smidstrup i Holmans Herred her i Jylland, hvor han er Præst endnu.

Frederik Ludvig Theodor Gottlieb var en retskaffen og godhjertet Mand. Han forfløttedes herfra 1840 til Kolding og er nu død.

Vilhelm Birkedal befordredes 1849 herfra til Ryslinge i Fyen.

Johan Peter Böttiger befordredes 1858 til Lintrup-Hjeriting Pastorat i det Slesvigske, hvilket Kald Preusserne siden have taget fra ham.

E. V. Rambusch kom 1871 herfra til Øster- og Vester-Assels Kald i Aalborg Stift. Til hans Efterfølger er en „Viberg“ udnævnt.

6. Historie og Sagn.

Hr. Dr. O. Nielsen har gjort mig en stor Glæde ved at sende mig en Afskrift af efterfølgende Dokument, som findes i Ministeriernes Arkiv, og som giver en udførlig Fremstilling af, hvad Sønderomme Sogn har lidt under Krigstiden 1657—1660.

„Eftersom vor gunstige Hr. Lensmand har fremskikket
 „til Jullingsholm Kopi af vor naadige Herre og Konning,
 „hans Missive, at udaf hvert Sogn skulde gjøres rigtig
 „Fortegnelse, hvad de udi denne store Ufredstid har ud-
 „givet til Fjenderne og de Allierede, saavel som til Kongl.
 „Majestæts Officere og deres underhavende Folk, da er det
 „os ikke vel muligt, eller vi kan tilfulde vide, al den Ud-
 „gift, Plynderi og Elendighed, vi fattige Folk udi disse
 „forløbne 3 Aar har udstandet. Dog Saameget kan vi op-
 „skrive: Først bleve vi udaf Svenskerne overfaldne, maatte
 „vi i nogle Uger rømme af Husene for deres Overvold og
 „Plynderi, og af deres Partier blev frataget her af Sognet:
 „af Filskov By 9 Heste, 3 Øxne, 70 Faar, 2 Vogne med
 „4 Heste for; nok af Brande 6 Heste; af Ommevraæ 3
 „Heste; af Østerby 6 Heste og 2 Øxne; af Kirkeby 4 He-
 „ste; af Bøvl 12 Heste; af Mjøjbjerg 1 Hoppe; af Skovs-
 „ende 9 Heste og 2 Vogne; af Bagisgaard 4 Heste, 1 Vogn;
 „af Hallindbæk 6 Heste, 2 Vogne; af Simell, Starkroge,
 „Hjortlund og Hvælplund 10 Heste og 4 Vogne foruden

„Pendinge, Sølvs, Klæder, Korn, Proviant og Andet, som
 „vi ikke i Stykkeviis kan erindre at opskrive. Siden blev
 „Sognet assigneret en Løjtnant af Fyrst v. Anhalt haus
 „Regiment. Maatte vi give Løjtnanten hver Uge 5 Rdl.
 „og 3 hans Ryttere hver om Ugen 1 Rdl.; nok maatte vi
 „holde ham 6 Heste paa Høe og Korn, saavel som baade
 „ham og hans 3 Ryttere deres daglige Underholdning.
 „Derforuden maatte vi forskaffe hver Uge til Svenskens
 „Lejr, som stod ved Bredstrup, 5 Læs Høe, 3 Tdr Rug
 „og 3 Læs Proviant af hvad vi kunde atstedkomme; dog
 „de 3 sidste Uger han havde vort Sogn, maatte vi give
 „ham hver Uge 10 Rdl., og havde han vort Sogn udi
 „Kvarteer ongefær i 18 Uger Der han saa kom bort,
 „maatte vi give en Staldmester af samme Regiment 10 Rdl.
 „3 Læs Høe og 4 Td. Rug, som vi førte ham udi samme
 „Lejr. Saa blev vi assigneret Oberst Hesteriig, som da
 „laa i Frederiksodde. Ham maatte vi give til, for det
 „Første hver Maaned 40 Rdl., 6 Td. Rug, 4 Faar, 16 Skaal-
 „pund Smør, 8 Høns, 3 Vol Æg, 1 Kande Honning og
 „6 Læs Høe, som vi gave i 3 Maaneder. Siden afslog
 „han 10 Rdl. om Maaneden, og havde vi af hans Folk i
 „Kvarteer en Kaptajn, gav ham om Ugen 2½ Rdl. og
 „hans Kost og Fortæring for hans Hest; dertil havde vi
 „2 af hans Soldater, gav hver om Ugen 1 Rdl. og deres
 „Kost, og havde han Omme Sogn udi Kvarteer tilhobe
 „udi 8 Maaneder; men udi den sidste Maaned afslog han
 „al Provianten og fik ikke mere selv end 20 Rdl. Der-
 „foruden gave vi til samme Regiments Officerer til For-
 „æring 50 Rdl. paa adskillige Tider, for at de skulde
 „være os behjælpelige med Forlindring paa Sognets Ud-
 „gift, saa det kan eragtes udi rede Peuge at være udgivet
 „her af Sognet til de Svenske i det Ringeste 623 Rdl.,
 „100 Tdr. Rug foruden Proviant, Indkvartering og det,
 „os er fraplyndret, som forskrevet staaer, Heste og Hopper
 „64 (skal være 74), Øxne 5, smaat Kvæg 70, Vogne 8 — Da
 „vi saa havde været Svensken undergivet 1 Aar og ongefær 10
 „Uger, og de saa maatte vige og bleve jagte af Jylland,
 „kom her til os Kejserslige, Polakker og Brandenborgere,
 „som vare os meget haarde og ubarmhjertige Gjæster.
 „Først vare vi under en Ritmester af de Kejserslige ved
 „Navn Ritmester Polach af det picoloniske (picolominiske?)

„Regiment 2 Maaneders Tid, gav til ham hver Uge 9 Tdr.
 „Korn, 10 Rdl., 2 Tdr. Øl og holdt desuden 4 Ryttere
 „og deres Heste, gav hver af dem om Ugen 2 Rdl., for
 „de skulde ligge Salvegarde her udi Sognet. Saa kom
 „den kejserlige og den brandenborgske Armee fra Ribe
 „og drog nord ad Jylland, og drog Alt her igjennem
 „Sognet og havde der Natliggere, Regiment efter andet,
 „som varede hver Nat udi halvanden ganske Uge, og da
 „udbar og forødte de Alt, hvad Høe og Korn vi havde,
 „tærsket og utærsket, saa vi deraf Intet beholdt; derfor-
 „uden nedbrøde og brændte de en stor Part af vore
 „Gaarde og Huse, og hvad der var inde, og jagede os
 „fra Huus og Hjem, saa vi vare i allerstørste Nød og
 „Elendighed geraadne. — Saa bleve vi assignerede en
 „Polak-Oberst, som laa udi Kvarteer til Borgemesterens i
 „Vejle, ved Navn Cassemirus Sinseschinchi. Til ham
 „maatte vi give udi 2 Maaneder: 80 Rdl., 2 Slagtøxne,
 „8 Gjæs, 10 Høns, 10 Faar, 10 Harbopund¹⁾ Smør, 3
 „Svins Flæsk, 12 Tdr. Korn; derforuden maatte vi have
 „18 hans Heste til Foder og 9 Polakker med samme
 „Heste, som vare os haarde Gjæster. Da kom hans kur-
 „fyrstelige Naades Brev her til Sognet, at vi skulde holde
 „4 Postryttere, som strax kom til os, og samme 4 Post-
 „ryttere var af de Brandenborgske og Kejserlige. Dem
 „gave vi hver Uge 4 Rdl., 3½ Td. Korn, og Høe dertil
 „for deres Heste, foruden deres fri Øl og Mad; de var
 „hos os ongefær 4 Maaneders Tid. Midlertid vi havde
 „samme Postryttere, kom Polakker, som laa i Kvarteer
 „ved Vejle, hver Dag til os udi stærke Partier og med Ge-
 „valt tog fra os: af Filskov By 67 Øxne og Køer, 6 Heste, af
 „Brande 58 Øxne og Køer, af Bøvl og Hallindbæk 38 Øxne og
 „Køer, hvilket var i en Summa, som Polakkerne plyndrede, 163
 „Nød, 6 Heste foruden, hvad de fore kom. Over alt dette, der
 „den kejslerlige og brandenborgske Armee vilde marschere
 „og staae for Frederiksodde, saavel som ogsaa nogle Tider
 „tilforn, da har deres Folk udi Parti med Gevalt taget og
 „plyndret her af Sognet: først af Beggisgaard 2 Heste,
 „60 Faar, 14 Nød; af Simmel, Starkroge og Hjortlund
 „24 Nød, af Skovsende 50 Nød, 19 Heste og Hopper,

¹⁾ Hvert liig 1/6 Td.

„304 smaae Kretter (d. e. Faar og Geder). af Bøvl 41 Nød,
 „24 Heste, 306 smaae Kretter, af Østerby 37 Nød, 8 Heste,
 „200 smaae Kretter, af Kirkeby 24 Nød, 9 Heste, 40 smaae
 „Kretter, af Mjøbjerg 14 Nød, 2 Heste, 14 Faar, af Omme-
 „vraa¹⁾ 22 Nød, 113 Heste, 40 smaae Kretter, af Hallind-
 „bæk 7 Nød, 10 Heste, 40 smaae Kretter, af Filskov 30
 „Nød, 10 Heste, 106 smaae Kretter, af Brande 19 Nød,
 „11 Heste, 200 smaae Kretter. Hvorfor vi fattige Folk
 „saavel som vores Sognepræst maatte da nødes til at rømme
 „og drage af Sognet til Lundenæs Leen (og maatte der
 „blive²⁾) til Beskytning [en Ritmester af de Branden-
 „borgske, af det wejmarske Regiment) med Hustruer og
 „Børn udi 16 samfoldige Uger, medens Armeen stod ved
 „Kolding og Haderslev. Der Armeen brækkede saa op,
 „kom vi fattige Folk hjem til vore Huse at høste det
 „lidet Korn, som vi havde saaet. Der vi det da havde
 „indhøstet, bleve vi givne igjen under Polakkerne, og
 „havde de vort Sogn; igjen til Kvarteer udi en 2 Maaneders
 „Tid; maatte vi give dem først 140 Tdr. Rug og Byg,
 „som de bortførte til de Byer ved Ribe, som de laae i
 „Kvarteer udi; derforuden maatte vi have en Polak-
 „Kvarteermester med 4 Karle og 6 Heste, maatte holde
 „dem med Kost og Korn til deres Heste og give ham
 „hver Uge 7 Rdl., derforuden 1 Fjerdings Smør, 1/2 Td.
 „Gryn, 2 Tdr. Öl, som han bortførte med sig. Nok
 „tog saa fra os 2 Heste og en Vogn, saa kom de fra os
 „til Fyen, saa det kan eragtes som er udgivet til Kon-
 „tribution til de Kejserslige Penge 176 Rdl. og 100 Tdr.
 „Korn, til de Polakker 136 Rdl. og 152 Tdr. Korn, og til
 „Brandenburgske 32 Rdl. og 28 Tdr. Korn; derforuden
 „stor Indkvartering og Proviant, som forskrevet staaer,
 „til de Kejserslige, Polakker og Brandenborgere at have
 „udgivet; derforuden dette, som med Gevalt bortplyndret
 „er af de Kejserslige, Polakker og Brandenburgske, eragtes

¹⁾ At Omvraae allerede dengang har været en Bondeby, ses af den
 Maade, hvorpaa det nævnes imellem de andre Byer, og af det
 store Antal Heste, som en liden Herregaard ikke kunde have
 Brug for.

²⁾ Næmlig i Omme Sogn; da Befolkningen var borttrømt, maa de
 Allierede have sendt denne Ritmester derhen for at beskytte Huseene
 og Kornet paa Marken mod Skarnsfolk.

„at være: Heste og Hopper 114, Øxne og Køer 445, Faar, „Geder, Lam og Kid („Kier“) 1310; derforuden Meget, „som ikke opskrives kan af Svin, Gæs, Høns, Klæder, „Kobber, Tin, Messing og Andet, de forekom, hvorudover „en stor Deel af Sognet staaer ganske øde, og de Andre „en Deel er ganske forarmet.

„Derefter blev velb. Markvard Rodsten paa Lunds- „gaard i Fyen Sognet assigneret til Kvarteer fra 26. Marts „til 1. Septbr., som var 24 Uger; maatte give ham 120 „Rdl., 1 Fdg. Smør og et fedt Slagtenød, 2 Lam. Der- „foruden havde vi 2 af hans Ryttere, den ene en Mønster- „skriver; ham maatte vi give hver Uge 1 Rdl., som er „24 Rdl.; derforuden gav vi ham til Kost hver Uge: Malt „2½ Skjeppe, Humle ½ Skp., Meel ½ Skp., Gryn 1 Fdkr., „Faarelemmer 4 og 5 Skaalpund Smør; gav vi ham til „hans Hest i 5 Uger 15 Skpr. Byg. Nok gav vi den „anden Rytter hver Uge 3½ Mk, er 18 Rdl., og hans fri Øl „og Mad. Nok lagde han den tredie Rytter paa os i 2½ „Uger; vi gav ham Penge 8½ Mk. og hans Øl og Mad. Summa „udgivet: Penge 120 Rdl, 1 Slagtenød, 1 Fdg. Smør, 2 Lam; „nok til Salvegardepenge til hans Ryttere 43 Rdl. 3 Mk. „foruden hans Rytteres Indkvartering. Summarium i alles: „1128 Rdl. 3 Mk., 280 Tdr. Korn¹⁾, 178 Heste og Hopper, „451 Øxne og Køer, 1382 Faar og Lam, Geder og Kid „(„Kier“). Dateret: Omme 5. Oktbr. 1660.

Mange ville formodentlig betvivle Muligheden af, at et Sogn i Hederne har kunnet præstere Saameget. Imidlertid have vi i Dr. O. Nielsens historiske Efterretninger om Slavs Herred i „Danske Samlingers“ 3die Bind en med denne Indberetning overeensstemmende Opgivelse for Grindsted Sogn, hvis Tab omtrent var af samme Størrelse. Hedeboerne have sikkert altid holdt flere Huusdyr for hver Familie end Skovboerne, da de baade Sommer og Vinter havde meget Foder til dem i Udmarkerne. Jeg selv forundrer mig over Antallet af de afgivne Heste; men Bønderne holdt vel dengang mange Heste, dels for Hoveriets Skyld, deels fordi de ofte spændte 4 Heste for en Plov; de fleste vare vel ogsaa i hine Tider simple.

¹⁾ Kornet bliver rettelig sammenlagt 880 Tdr.

Denne skrækkelige Fjendetid for nu saavel 200 Aar siden efterlod sig saa dybe Indtryk hos de jydskes Bønder, at i min Barndom en stor Deel af dem endnu kjendte deres Families Skjæbne under den. Jeg har tidligere i disse Samlinger meddeelt Lidt om min Moders Stamme fra denne Tid; men ogsaa i min Faders Familie var der en Erindring om den: Min Faders Tipoldemoder Apelone boede dengang i Kjærgaarden i Bøvel By. Faa Dage, efterat hun var kommen op af sin første Barselseng, saae hun fra sit Tofte-dige Krigsfolk komme sydfra over Heden ad Kirkeby til. Alle arbejdsføre Folk i Gaarden vare ude i Engebæk for at høste Hø, saa at hun var ene hjemme med en lille Dreng fra Byen. Da vilde hun med denne Dreng ved Haanden og sin spæde Søn i Forklædet ile til Præstegaarden, for at søge Tilflugt der; da hun saa, at Fjenderne vilde komme der før hun, vilde hun vende sig til Jullingsholm; men ogsaa derfra saa hun sig afskaaren, og hjem kunde hun heller ikke komme, da Krigsfolket allerede var paa Vejen til Bøvel. Den første Nat tog hun derfor Ophold i en Tørvemose tæt vestenfor Kjærgaard, og næste Dag begav hun sig til Engebæk, en halv Miil henne i Udmarken, hvor hun maatte opholde sig 3 Døgn, inden hun kom hjem. Min Fader tilføjede: I Præstegaarden og paa Jullingsholm plejede Officererne at tage Kvarteer, og de plejede at holde noget Styr paa deres barbariske Underhavende.

Et andet Sagu, som rimeligviis angaaer den samme Krig, fortæller, at „i den gamle Fjendetid“ kom 2 fjendtlige Soldater ind til en Bonde i Bøvel, som selv fornylig havde været Soldat, og forlangte hans Nøgler for at plyndre; men ved en List lykkedes det ham at komme ud af Stuen og at iføre sig sin Rustning samt svinge sig op paa sin øvede Stridshest, hvilken han endnu havde i Behold fra sin Soldatertid. Vel kom der nu Flere om ham, saa at han maatte søge tilrumme ud ad Udmarkerne; men da hans Hest var den bedste, kunde de ikke omringe ham, medens han af og til udæskede de Forreste og gav sig i Kast med dem, hvorved han lokkede dem en Trediedeel Miil ud til en Vejle (et Vadested), som førte over til „Trindbank“, en af blød og dyb Mose omgiven lille Bakke. Paa dette Sted oppebiede han Fjenderne og skal have nedlagt 15 af disse; af Levningerne af deres eller Hestenes Lig skal det nærliggende

„Halsskindsbjerg“ have faaet Navn. Endnu i min Drengetid mente Overtroen, at Spøgelse agerede omkring Trindbanke til visse Tider, f. Ex. Julenat og Nytaarsnat. Sagnet beretter fremdeles, at den kjække Bonde og hans Familie strax forsvandt af Eggen, og at hans Gaard blev afbrændt af Fjenden og i nogen Tid laa øde, indtil den paany opbyggedes af Herremanden paa Jullingsholm; endnu i min Ungdom kaldtes denne Gaard „æ Braandgaard“.

Efter det syttende Aarhundredes ulykkelige Krige toge Ulvene slemt Overhaand i Jylland. Da opstod det Sagn ganske almindeligt blandt Bønderne, at Polakkerne, der vare de mest forhadte af de Fremmede¹⁾, havde ført disse Dyr herind i Landet. Man sagde, at de havde havt dem med som Hunde, til at opsnuse, hvor vi Jyder havde vore værdifulde Sager gjemte. (Andre Bønder paastode, at Polakkerne selv havde Lugtesands som Hunde til at opspore gjemte Klenodier). Ved deres Afrejse, sagde man, havde de sluppet Ulvene løs, for at de skulde fortsætte Ødelæggelsen af vore Huusdyr.

Det skede i min Oldefaders Tid, og førend min Bedstefader selv kunde huske, at alle Bøvel Mænd gik en Fjerdingvej Nordvest ud fra Byen og stak Ild paa Heden i den Hensigt at forjage Ulvene, som havde deres Tilhold i dennes mange Kratbuske. Det var Østenvind, og da Sommeren havde været meget tør, udbredte Hedebyrden sig over en stor Strækning, nemlig det Vestligste af Bøvelhede, Døvlinglund og Feldingmose med begge dens Landingssider. Jeg havde i min Drengetid som Faarehyrde god Lejlighed til at bemærke de endnu kjendelige Virkninger af denne Brand, nemlig de Knolde af god Muld, som fremkomme derved, at efter en saadan Brand Asken og Kullene fyge sammen i smaa Hobe. Disse Knolde kaldes Knatter og udsprede som Gjødning paa det omkringliggende Areal, naar de antræffes paa Hedestrækninger, som man begynder at opdyrke.

---

¹⁾ Min Fader, som døde 1813, fortalte endnu, at der havde været meget mere baade Menneskelighed og Mandstugt blandt Svenskerne end blandt Polakkerne.

Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold.

(Af J. Kierckebye.)

(Fortsat.)

7. *Gildeskikke.*

a) Lidt fra forrige Aarhundrede.

Det staaer for mig, som om Bønderne havde mere Hang til munter Selskabelighed i forrige Aarhundrede som Fæstere end de nu have som Selvejere; kanskee Standens Uselvstændighed og Følelse af borgerlig Svaghed knyttede dem dengang mere sammen. De „Legestuer“, som først i indeværende Aarhundrede bleve saa almindelige, kjendte man nok ikke et Aarhundrede tidligere. Dog kunde ogsaa den Tids Ungdom glæde sig hjerteligt ved Dands; men med Undtagelse af Bryllupperne, ved hvilke Fiolinspil ikke maatte mangle, behjalp man sig ganske almindeligt med Sang af en udtrallet Dagdsemelodi, hvilken Intet kostede,*) idet de bedste Sangere blandt de Dandsende skiftedes til at sætte sig hen at synge for Selskabet. Den Tid var den almindelige Dands formodentligt den voldsomme Polsk, en Ruffdands, som i min Ungdom endnu ikke var gaaet ganske af Mode. I første Halvdeel af 18de Aarhundrede dandsede man til Stads ogsaa Menuet, saaledes min Faders Forældre, fødte mellem 1720 og 1730; men den var ganske glemt eller tilsidesat inden Aarhundredets Udgang. Man havde dandset den efter den gamle Melodi: „Malbrok i Leding farer“.

*) Lad os huske paa, at Musikens Udøvelse i hine Tider ved Bøndernes Forlystelser var Monopol for Kjøbstædernes Organister, og disse hortforpagtede deres Eneret til Spillemand i de fjernere beliggende Sogne.

I de samme mine Bedsteforældres tidlige Ungdomstid have Kreaturvogterbørn fra flere Bylag undertiden samlet sig paa passende Steder i Udmarkerne og holdt Pintsegilde. Stedet gaves en vis Indretning og sammesteds kogtes og stegtes paa Festsdagen Spiser, som derpaa nødtes af Børnene. Jeg husker — desværre! — ikke, om hertil hørte bestemte Lege; men i min Drengetid saae jeg flere saadanne Pladser. De vare alle ligedanne og kaldtes Pintseboder eller Gildhuse. Jeg omtaler denne Børneleg, fordi jeg tænker, at den var en Levning af en ældre Forlystelse der i Egnen.

I min Ungdoms Tid havde de Gamle en Vise om et Bryllup i Ørbæk i Hoven Sogn, ved hvilket det blev noget knapt med Maden. Jeg husker dens Hovedindhold, men kun Ordlyden af 2 Vers. Hovedpersonen i Visen var en temmelig raa Bondemand, Jens Kastoft, som var den daværende Præst, Hr. Thomas Vellejus, meget hadsk. Forresten vare Ørbækkerne overhovedet anseete for temmelig uslebne, men godmodige Folk. Ved et vist Bryllup vilde Jens Kastoft ikke kjøre med til Kirken; ej heller vilde han deeltage i Bryllupsmaaltidet efter Gjæsternes Tilbagekomst, fordi han der maatte træffe sammen med Præsten. Han indfandt sig derfor i Gildesgaarden, saasnart Brudeskaren var kjørt til Kirken, og maatte som Nabo beværtet. Han tog da saa stærkt til sig, at Visen lyder derom:

Wo Køks tow te aa Vrien o Vraaen.¹⁾

(Her er ledt i Fad!)

„Hindt strax en Høn hænije fræ æ Raaend!²⁾

Jens Kastowt_aad old wo Klomper³⁾ aw.“

Man hentede hende en Hane og to Høns, som hurtigst muligt bleve tillavede. Jens Kastoft maa nok ogsaa have spist rigeligt af Brudegrøden; thi Gjæsterne mægtede at tømme det sidste Grødfad, hvorved de efter Vedtægten berettigedes til at kræve enten mere Grød eller „Køksens“ Særk. De gjorde i den Anledning et saadant Spektakel med Kogekonen, at Præsten maatte til at byde Orden. Herom hedder det i Visen:

¹⁾ Vrien o Vraaen o: grædende tvivlraadige Gebærder.

²⁾ Den Indretning, paa hvilken Hønsene sidde at sove.

³⁾ Meelboller i Suppen.

Herr Thames mæ hans Pievrekraav,

(Her er ledt i Fad!)

Han saat aald wo Kjellinger ilaw.

Jens Kastowt aad aald wo Klomper aw.

Man nærede stor Frygt for, at de Spæde inden Daaben skulde blive forbyttede af de Underjordiske eller Bjergfolkene. Om saadaane „Skiftninge“ havde man nemlig den samme Mening her som andetsteds i Landet. De Midler, man anvendte mod Forbygningen, vare, at man ikke blot holdt det udøbte Barns Værelse oplyst om Nætterne, men tillige lod en voxen Person vaage ved det. Man holdt det ogsaa for gavnligt at sye et Stykke Staal, om det saa ikkun var en Synaal, ind i Barnets Svøb eller Linned. Daaben ansaaes dog for det eneste paalidelige Middel til at sikkre den Spæde.

b) Fra Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Noget særligt ejendommeligt var der vel ikke ved Bøndernes Forlystelser og Gilder, saaledes som jeg af egen Erfaring kjendte dem, saavel i Pastoratets Annex som i Hovedsognet, især fra 1808 af. Sognene havde her, ligesom andre Steder, afdeelt sig distriktsviis, mest efter Byerne, til „Gildeslag“. Denne Laginddeling, som tildeels bestaaer endnu, bærer Præg af høj Ælde. Vennegilderne vare: Bryllupper, Barseler, Begravelser og Julebesøg. Almindeligviis indbødes ogsaa nære Slægtninge og meget gode Venner udenfor Gildeslaget, og man kunde forbigaae Enkelte indenfor dette, især om det var vidtløftigt eller Gildesværten var fattig. Ved de største Vennegilder, som vare Bryllupper og Begravelser, kunde man dog ikke vel forbigaae Nogen i Laget uden at krænke ham. — Et vist Dageal førend Gildet sendtes en „Bydemand“ omkring, som i enhver Familie, han skulde indbyde, opramsede en meget høffig Byde-Formular, allevegne den samme, blot med Forandring af de Indbudnes Navne og Tilføjelse af Underretning om de særlige Forretninger ved „Højtiden“, som man ønskede at denne eller hiin vilde overtage. Noget Værd ved Alder eller Form havde disse Formularer ikke; de affattedes for hvert enkelt Tilfælde, enten af en af Bydemændene eller af en Anden, som var dygtig dertil. Indbydelsen indbefattede fordetmeste — især til Bryllupper og Begravelser — alle Medlemmer af Familien. Alle Indbudne havde den samme

Frihed til at udeblive fra Forsamlingen som Værten til at undlade at byde dem dertil; men de vakte dog hans Misnøje, om de ikke bærede hans Indbydelse ved at efterkomme den. Som Bidrag til Bryllups-, Barsels- eller Begravelsesgilder sendte de Indbudne, som agtede at komme, 2 eller 3 Dage i Forvejen Foræringer, almindeligt Smør, Æg eller Smaakreaturer, til Gildesgaarden. Disse Foræringer kaldtes her Send (d. e. Sending), i østligere og sydligere Egne Foen, og udgjorde vist altid mere, end Yderne kunde fortære af disse Madvarer. I Gildesgaarden tilberedtes det fornødne Forraad af Grovbrød, Sigtebrød, Kringler, Brændevin og „Gildesøl“.¹⁾ Mjøden købte man i Nabolaget hos de Enkelte, som i Efteraarene gave sig af med at tillave denne Drik. Kaffe, Sukker og andre Kolonialvarer købtes i Kjøbstæderne eller paa Jullingsholm, hvor der altid var Smughøkeri i hine Tider. Man købte ingen kinesisk Thee; thi den vidste Bønderne da ikke at skatte.²⁾ For Tobaksrøgeres Skyld indkøbtes Tobak og Piber. Sidstnævnte vare Kridpiber af brændt Pipeleer; et Dusin heraf var vel nok, og de kostede lidet, men varede kort. Thi mod Enden af ethvert Gilde plejede man at prøve den Spas at fægtes med dem, indtil de alle vare itu.

Bryllupperne vare naturligvis Bøndernes muntreste Vennegilder. Som en Indledning til dem kunne vi regne Forlovelsen eller „Jagildet“, som var traadt istedetfor det attende Aarhundredes Trolovelser. Det begyndtes mestens med en liden Frokost i en intim Vennekreds, hvornæst det elskende Par begav sig til Præsten, hver med sin Fader eller en anden midaldrende Ven, tilkjendegav sin Hensigt at indtræde i Ægteskab, afgav til Præsten de ham inden Vielsen fornødne Vidnesbyrd og forlangte Tillysning fra Prædikestolen. Ved Hjemkomsten hos den tilkommende Brud nøde de derpaa et lille Middagsmaaltid, under hvilket Kjærestefolkene gave hinanden deres Jaord højtideligt med Haandslag overborde, hvilket de Tilstedeværende bekræftede ved at lægge Hæn-

1) Øllet var fordetmeste godt, Mjøden upaaklagelig; men Brændevinen var ringe, eftersom den var destilleret af selve Bønderne i deres Smugbrænderier.

2) Vilde man stadse med „Thevand“, lavede man den paa Ærenpriis, Salvie, Hyldeblomster eller deslige, som kunde give en stærkere Smag end den ringe The. Kjøbmændene falbøde til Bonden.

derne ovenpaa de Forlovedes sammenslyngede Hænder.¹⁾ Hine to Mænd indtog siden i Regelen Hæderspladser under Brylluppet og betragtedes som Brudeparrets Fædre, enten de virkelig vare det eller ikke; sideordnet med dem vare to Koner, Parrets Mødre eller to andre Veninder, som traadte i Mødrenes Sted; disse skulde pynte Bruden og føre hende frem. Lavere rangerede Brudepiger og Albuesvende, to af hvert Slags, ugifte Ungfolk, som forestillede Parrets Sødskende og skulde have Bestilling med at bære Maden ind under Bryllupsmaaltidet. Bydemændene til Bryllupsgilderne vare oftest Ungkarle af Vennerne; de vare een for hver af Parret, og enhver indbød sin Parts Gjæster til at indstille sig til Nydelse af Frokost, deeltage i Kirkefesten og medfølge hjem „til Mad“. Foruden Indbydelsen maatte Bydemændene ogsaa kort førend Brylluppet gjøre Indlaan hos Naboer af hvad Sølv-, Messing-, Kobber- og Tintøj, Leerkar og Træskeer man ventede at behøve under Gildet. Et halvt Dusin Knive og Gaffer var vel nok i Datiden til et stort Gilde til at kunne forelægges Brudeparret samt enkelte Gjæster, der forstode at anvende dem; de Øvrige hjalp sig med deres Lommeknive. Hver af Bydemændene valgte sig en kløgtig Pige til Hjælp ved Indlaanet og Behandlingen af det Indlaante; disse fire kaldtes ogsaa Forgangsfolkene og ansaaes for ansvarlige for det Laante, hvilket de saa meget bedre kunde være, som de tillige vare de vigtigste Opvartere under Gildet.

Bryllupsgilderne varede almindeligviis to Dage, og den første af dem plejede i Begyndelsen af Aarhundredet at være en Søndag; for at ogsaa de øvrige Kirkegængere kunde høre Vielsen. Paa denne Dags Morgen forsamlede de Indbudne sig til Frokost i Gildesgaarden, hvilken var som endnu Brudens Hjem. Dersom Brudgommen havde et dertil passende Hjem, kunde hans særlige Følge være indbudet til at nyde Frokosten der. — Saadan Frokost bestod almindeligviis i fiint og grovt Rugbrød med Smør samt Ost eller Kjød paa, hvortil søbedes „Øllebrød“, d. e. varmet Øl med Brød i, forbedret ved iblandet udjævnet Æggeblomme og tør, reven Sødsmælksost, en herlig Spise, især naar Osten havde været rigtig god.

¹⁾ Saalodes antoges det at burde skee; men Haandslag (med Kys) undlodes ofte af Undseelighed.

Desuden kunde Enhver nyde dertil Brændeviin eller Mjød efter Behag. Den første fremsattes altid i Sølvbægere, at Ingen kunde see, hvor dybt Nogen drak; stadigt holdtes deres Indhold vedlige af „Førgangsfolkene“, de førømtalte Bydemænd. Enhver satte sig, som Tid og Lejlighed syntes ham bekvæmmest, ved de opdækkede Borde uden at lade sig genere af Rangskrupler. — Under Frokosten smykkedes Bruden i et særskilt Værelse med Datidens meget brogede Brudesmykke. En rig Bondebrud husker jeg fra 1803 eller 1804. Hun havde en meget glimrende Brudekrands om Hovedet, bar Hals, Skuldre og Barm, om hvilke Haaret hang i Lokker.¹⁾ Om Halsen havde hun Perler, formodentlig af Rav, i Barmen en Blomsterkost, hvide Strimler eller Kniplinger foroven om Kjolen, et glimrende Bælte eller „Midiebaand“ og store blankø Spænder i Skoene. Saadan omtrent var ogsaa den almindelige Brudedragt. Enker, som giftede sig andengang, fik ingen Brudekrands paa, og den holdtes i hine Tider meget for god til Pryd for Brude, som havde født Børn eller lavede kjendeligt til Barsel. — Naar Bruden var smykket, fremstillede de to Mødre eller „Brudekoner“ hende for Brudgommen — om han var tilstøde — og for Selskabet til Udvexling af passende Hyldest og Morgenhilsen. Snart derefter søgte man til Kirken. Hvis Vejen var saa lang, at man vilde kjøre, ordnede Toget sig saaledes: Paa første Vogns fornemste Sæde sattes Bruden, helst med utildækket Smykke, og bagved hende de to Kvinder, der som Parrets Mødre havde pyntet Bruden. Ligesaa kjørte paa den næste Vogn Brudgommen med de to Mænd, som vare Parret i Fædres Sted; tredie Vogn optog Musikanterne med Brudepigerne, den fjerde Albuesvendene med Flere. Resten af Gjæstørne ordnede sig paa de øvrige Vogne efter Behag og med Hensyn til Slægtskabsforholdet til Brude-

¹⁾ Ogsaa Mandfolk bare dengang Haaret saa langt, at det hang lidet ned over Skuldrene og over Ryggen. Det holdtes sammen over Baghovedet med en Krumkam af Sølv, Messing eller Horn; derover bare de Unge sorte lavpullede og rundskyggede Filthatte. De gamle Mænd bare for en stor Deel endnu de bredskyggede i Trekant oprampede Hatte fra forrige Aarhundrede. Alle Mandfolk bare Knæbuxer og hvide Uldstrømper samt til saadan Stads Læderskoe med Spænder af Sølv, Tin, Zink eller Messing. Med lignende, kun noget mindre Spænder holdtes ogsaa Buxerne sammen om Knæerne.

folkene. Var der Vognmangel, kunde Brudepiger og Albuesvende pakked bagest paa de to forreste Vogne. Naar der var skye Vognheste i Rækken, kunde ogsaa Musikanterne faae en anden Plads i Følget; thi de skulde ofte lade sig høre. Hist og her ved Kirkevejen opstillede sig Børn, hvem Skarens Børnevenner tilkastede Sigtebrødsskiver, og ved Kirken holdt fattige Gamle sig til og tildeeldes Almisser af lignende „Bryllupsgodt“. — Dersom Brudgønnen ikke førend Udkjørselen havde været tilstede i Bryllupsgaarden, mødtes de to Afdelinger paa Vejen og ordnede sig der til samlet Brudeskare som foranmeldt. Ankommen paa Kirkegaden, d. e. den aabne Plads foran Kirkegaardsporten, gik man fra Vognene til Kirken i samme Orden, ikkun at Musikken da sendtes forud, og laa Bryllupsgaarden nærmere Kirken, tilbagelagdes hele Vejen tilfods.

Efter Vielsen fulgtes Parret ad op at offre, og derefter først alle gifte, saa alle ugifte Mandfolk; derefter iligemaade de gifte og de ugifte Fruentimmer. Desuden offrede — hvad mærkeligt er — en Deel Ikke-Gjæster af begge Kjøen, som havde bivaanet Vielsen og derved beviist deels Brudeparret, deels Præst og Degn deres Velvillie. — Hvad Offeret angaaer, saa ansaaes i sidste Hælvyte af forrige Aarhundrede en Sletdaler eller Krone (4 Mk. eller 4 Mk. 4 Sk. gl. dansk Courant) for et godt Præsteoffer fra hver af Brudefolkene, naar de vare velhavende Bønder. I Begyndelsen af dette Aarhundrede — da her havde skikkeligt gode Tider — steg det vel til en Rigsdaler (6 Mk.). Brudeparrets antagne Forældres og Sødskendes Offere anslaaer jeg, de Førstes til halvt mod Brudefolkenes og Sidstnævntes til Fjerdedelen. De øvrige Gjæsters Offere stode i Forhold til deres Slægtskabsgrad til Parret og til deres Velvillie mod Præsten, men Alle ansaae det for en Æressag at offre. Til Degnen offredes i Regelen halvt imod som til Præsten. Saaledes gav et godt Bryllup Gejstligheden betydelig Indtægt; thi Pengene havde høj Værd i Datiden. Ud af Kirken gik de Nygifte Haand i Haand og hjemad kjørte de paa samme Vogn. Som Eskorte for en kjørende Brudeskare brugte man allerede dengang ved somme Bryllupper et Par Ridende, hvortil Albuesvendene helst valgtes, forsaavidt de vare nogenledes øvede i Ridekunsten; thi de maatte ride hurtigt frem og tilbage mellem Kirken eller Bryllupsgaarden og den i Trav kjørende Brude-

skare flankerende og hilsende denne. Tilmed havde man den Skjemtesnak, at den af Parret, hvis Broder (Albuesvend) red bedst, skulde blive lykkeligst. Slet, især stormende Vejr i Bryllupsdagene ansaaes dog for et sikkrere ondt Varsel, ligesom ogsaa det varslede ilde, om der hændtes Heste eller Vogne noget Uheld paa Kirkevejen.

Ved Gjenkomsten til Bryllupsgaarden hilsendes Enhver med Brændevin eller Mjød, Øl og Kringle, og snart satte man sig tilbords, ordnet efter tidtomtalte Rangfølge, kun at Albuesvendene ikke tildeltes Plads ved Bordene, da de skulde indbære Maden. Opkom der Rangstrid, var det Bydemændene, som nu hed Forgangsfolk, der skulde dømme i Sagen. Ved de lavere Borde hjalp Forgangsmændene ogsaa at indbære Mad og skifte Fade, og de tilligemed Albuesvendene hjalp alle fire at holde Flasker, Bøgere og Kruse vel forsynede. Forgangspigerne vare behjælpelige i Køkkenet. — Middagsmaden ved splendide Bryllupper skulde være dobbelt: Suppe med Suppekjødet og Steg som det første, Ærter¹⁾ med Flæsk og Skinke som det andet Gildesmaaltid, begge dog her som samlede til eet Maaltid, der medtog to eller tre Timer eller længere Tid. Skinken var oftest pyntet med kulørte Papirsstrimler, Plantegrønt og Blomster, og den, som ogsaa Stegen, burde skjæres for af Præst eller Degn, af hvilke idetmindste den Sidste skulde i Regelen være tilstede, navnlig for at lede Bordsang og Bønner, hvilke altid plejede at udføres med Andagt og Følelse.²⁾ Ved det fornemste Bord, „Brudebordet“, spistes helst med Sølvskeer af Tinfade og Tintallerkener; men ved de andre Borde krænkede det Ingen at see sin Plads serveret med Træskeer og Leerfade og Tallerkener af samme Stof eller af Træ; derimod maatte Spise- og Drikkevarerne være eens for Alle, endog for Kudske og Haandlangere. Musikanterne spillede over Maaltidet i hele Spisetiden og lode henimod dens Ende en Tallerken ombære af en af Forgangsmændene, som med spøgefulde Vittigheder opmuntrede Bordgjæsterne til at give hver sin Skjærv efter Behag til Spille-

1) Istedetfor Ærterne med det deri kogte Flæsk gaves ofte Æggemælk, Riisvælling eller Bygsuppe; men Skinken undlodes sjelduere.

2) Foruden ved Bryllupper plejede ogsaa ved Barseler, Begravclser og Høstgilder Hovedmaaltidet at indvies ved Afsyngelsen af passende Psalmer.

mændene. Det, som da indkom, blev disses hele Betaling, ogsaa for Musikken til Dandsen sidenefter.

Saasart man var staaet op fra Spisningen og havde hilset hverandre „velbekomme“ — en Hilsen, som ellers var langt fra almindelig i hine Dage — saa ryddede og fejede Forgangsfolkene Storstuen, medens Albuesvende og Musikanter spiste i et andet Værelse. Dernæst spillede op til Dandsen. Først prøvede Albuesvende og Brudepiger ligesom om Alt var i Orden ved at dandse med hverandre alene en ganske kort Tid. Derpaa tog Brudfaderen Bruden og Brudgomsmoderen Brudgommen og „dandsede Parret op og sammen“. Istædetfor af disse Gamle dandsedes Parret dog ikke sjældent „op eller sammen“ af andre hæderlige Mænd og Koner i Forsamlingen, f. Ex. Præst og Præstekone, Degn og Degnekone, om de vare tilstede. Saa dandsede Parret en Ene-dands sammen, og ikke førend efter denne anstod det de Andre af Selskabet at træde i Dandsen. Bruden plejede at dandse en Time-stid eller noget længere i sin Brude- dragt og med Brudekrandsen paa; da bortfjernede hun sig og klædte sig om i Pigedragt. Samtidigt dækkedes Kaffe-bord i en mindre Stue, og de Gjæster, som det behagede, bænkedes sig her, enten for at nyde Kaffen, for hvilken Drik dog endnu dengang mange Bønder ingen Smag havde, eller for at synge en Brudesang eller andre Selskabssange;¹⁾ andre Gjæster, som ikke dandsede, sadde omkring Bordene i Yderstuen og toge sig under Diskursen nu og da en Taar af Brændeviinsbægere og Ølkruse, med hvilke Bordene vare forsynede, og som altid holdtes vel fyldte. Jeg saae dog aldrig ved Vennegilder der i Egnen Nogen drukken. Det vilde ogsaa blevet en uafvættelig Plet paa Enhvers Rygte, om han havde drukket sig fuld her, hvor Rusen tilbødes som Foræring.

¹⁾ Disse Sange vare vel ikke usømmelige, men ofte smagløse. Dog manglede Almuen ingenlunde Sands for det Bedre Thi fremstod en Natursangerinde med en Saadan, f. Ex. en god bibelhistorisk, en gammel Kæmpevise, en Æsopisk som Ræven og Skaden eller Ørnen, som vilde gjøre Gilde, eller Skarnbassen, som bejlede til Flu'en, o. s. v., saa stimlede Alle sammen for at høre, endog fra Dandsestuen med Spillemanden, som undertiden accompagnerede med Fiolinen. Dog meget sjældent kunde Natursangere Noget, som duede. Nu hører man aldrig andre end gode Sange. Hvilket uomstødeligt Vidnesbyrd for Oplysningens Fremme blandt Bønderne!

Ved Sengetid, Kl. 11 eller 12, spistes Aftensmad eller Nadver („Naad-er“); da var Riis- eller Boghvedegrød, den saakaldte Brudegrød, en Hovedret. dypet i Mjød eller Øl; som Eftermad brugtes Fisk, oftest Bergensfisk. Spadsen med Kokkekonen, om Løjlighed gaves, var ikke glemmt; den huskes endnu der og i flere Egne, om den kjære Grød maatte mangle nogetsteds ved Bordene. Efter Nadveren bortfjernede Brudeparret sig i Stilhed, og samtidig mange af Gjæsterne; men Resten kunde uden Skam og tage Passiaren og Dandsen paany og fortsætte den nogle Timer; for Saadanne serveredes der siden med Smørrebrød og Kringler.

Man maa tænke sig Gjæsternes Antal ved saadant et fuldstændigt Gaardmandsbryllup som et Hundrede eller Flere.

Paa den anden Højtidsdag skulde de unge Ægtefolk præsentere sig mere adstadige; dette viste sig mest paa Bruden. Hendes Dragt var ganske konelig, hvorved den sorte, med gyldne Kniplinger besatte Hue, hvorunder Haaret var oppakket, ansaaes for den mest karakteristiske Deel, hvortil føjedes Fløjels Pandestykke (et Bind for Panden, samlet bag i Nakken), sort Kjole og „Midiebaand“ med mindre Glimmer. Den unge Mand traadte frem med Hattehue¹⁾ under Hatten, hvilken Hue han da, ligesom de andre gamle Mænd, beholdt under Maaltidet, endog under Begyndelsen af Dandsen. Forøvrigt slog man den anden Bryllupsdag, for det meste en Søgnedag, Gjækken friere løs end Førstedagen; Beværtningen og Morskaben lignede Førstedagens, kun at man oftest opdækkede med enkelt Middagsmad, hvortil Suppen med Tilbehør valgtes, og mange Forlystelser foretoges i fri Luft, naar Vejrliget egnede sig dertil. — Med denne Dag endte det egentlige Bryllup; dog samlede Gjæstebudets Tjenere, Forgangsfolkene, Kogekone o. s. v. sig tredie Dagen til Frokost og Formiddagsarbejde med Reengjøren og Ordnen, og om Eftermiddagen bar Forgangsfolkene hjem igjen hvad Borde og Bænke, Skeer, Spise- og Drikkekar de havde laant hos Naboerne til Gildets Brug.

De Nygifte plejede at forblive i Brudens Hjem indtil næste Søndag Morgen, da den unge Mand hjemførte sin

¹⁾ Hattehuen lignede Nutidens strikkede Bomulds-Nathuer og brugtes almindelig af Mændene til Stads under Hattene.

Kone med hendes Kiste, Seng med Mere anbragte paa en medfølgende Vogn. Samme Dag gik de „som Ungfolk i Kirke“, ved hvilken Lejlighed de vare klædte som paa den anden Bryllupsdag med Undtagelse af, at Manden skulde have en Stok (ofte en Spanskrørsstok med Sølv- eller Tombaksknap) i Haanden. Ind i Kirken og op ad Kirkegulvet skulde de gaae med hinanden i Haanden. Ogsaa med denne Kirkegang var der forbundet et lille Gilde for de aller-nærmeste Slægtninge. Dette Gilde kaldtes „Velkom“, fordi den unge Kone modtoges og hødes velkommen af sin Mands Familie. Blev de unge Folk boende i Brudens Hjem, kunde dette Navn naturligviis ikke anvendes.

Barselgilderne holdtes nogle Uger efter Barselfærden paa den Dag, da Moderen holdt sin første højtidelige Kirkegang efter denne. I Henseende til Forberedelse og Beværtning lignede de Bryllupsgilderne, kun at mange i Lavget boende, men ikke beslægtede Gjæster ikkun vare indbudne til Frokost og Fadder. Disse fulgte ikke med efter Kirketjenesten „til Mad“ i Gildesgaarden, men droge lige til deres Hjem, uden at finde sig krænkede derved. Der behøvedes ingen Musik og Dands til Barselgilder, og Gjæstetallet blev endmere nedsat derved, at her blev ikkun et Gildeslav at byde sammen i, hvorimod der i Regelen var tvende til et fuldstændigt Bryllupsgilde.

Moderen og Barnet vare naturligviis Hovedpersonerne ved Barselgilder, dernæst den Veninde, som hiin havde valgt sig at følge sig i Kirke, og den Kvinde, som bar Barnet. Veninden maatte være en gift Kone eller en Enke, hvorimod det Fruentimmer, som skulde „bære Barnet“, kunde være ugift, bare hun var confirmeret. Hun maatte have et godt Rygte, fordi man troede, at Barnet maatte arte sig meget efter hende, sin „Gudmoder“, som holdt det for Præsten under Daabspublicationen.

Indtil Daabsforordningen af 1828 døbttes saagodtsom alle Børn meget spæde i Præstegaarden, og Daabens offentlige Bekjendtgjørelse udsattes til Moderens højtidelige Kirkegang, for at begge Kirkeceremoniers Gilder kunde forenes.¹⁾

¹⁾ Hr. H. T. Vellejus, som var Præst i Sognet fra 1794 til 1814, havde bestræbt sig meget for at faae Børnene døbte i Kirken, men havde kun havt lidet Held med denne sin Bestræbelse.

Barnet blev fremstillet til Daabens Publication i en særegen Dragt, som formodentlig var af meget gammel Oprindelse; den bar Navn af „Christentøj“ og lignede i Hovedsagen en Pose, som man gjemte Svøbelsebarnets Nederkrop i indtil Armene og i det 18de Aarhundrede tillige disse. Forsiden af Christentøjet var meget pyntelig, som oftest hvid Silke med et rødt Kors over Brystet og med Siderne prydede med gyldne eller linnede Kniplinger eller med kulørte Baand. Dette Christentøj laante den Ene af den Anden, eller om nogen honnet Pige selv ejede et Sæt, blev hun Gudmoder til desflere; thi Vedtægten bød, at den Kvinde, som nød den Ære at anmodes om „at bære“ et Barn, kom selv med Christentøjet paa Gildesdagen.

Man kjørte til Kirke i den Orden, at Barnet kjørte forrest med dets Tjenerinder, den Kvinde, som skulde holde det for Præsten, og den Kone, som vilde forsyne det med Die, „Pattemoderen“; en Saadan behøvedes, fordi Skikkene bøde, at Barnet maatte holdes længe borte fra sin Moder. Paa næste Vogn kjørte Moderen med sin Veninde, og efter dem fulgte de øvrige Gjæster, ordnede efter Slægtskabsforholdet til Barnet. Den Dag fulgte Barnets Fader ikke med til Kirken. — Naar man var ankommen til Kirkebyen, indlogerede Barnets Opvartere sig med dette hos derboende Venner, indtil det ved Prædikens Slutning skulde i Kirken. Derimod søgte de øvrige Gildesgjæster Kirken ved Guds-tjenestens Begyndelse, kun at Moderen med førmtalte Veninde og et lidet Antal andre Koner tøvede i Forhallen, indtil hun her, under Afsyngelsen af Indgangssalmen, var bleven introduceret af Præsten med en Lykønskings- og en Belæringshilsen, hvorefter ogsaa hun med dette sit særlige Følge gik ind at deeltage i Gudstjenesten. — Medens Præsten læste ritualmæssigt over Barnet, bestræbte Gudmoderen sig for at efterhviske hvert af Præstens Ord, for derved at skaffe Barnet et let Nemme til Udenadslæren i Skolen. Senere interesserede de fleste Gudmødre sig hjerteligt for deres Gudsoønners eller Guddøttres Vel og holdt dem til sig i Kjærlighed ved smaa Foræringer, og Forældrene ansaae sig

1) De i Slutningen af 18de Aarhundrede opkomne nye Meninger om Børnenes Behandling og Opdragelse havde betydelig Indvirkning paa Barneplejen heelt ned i Bondestanden.

pligtige at understøtte dette Forhold. — Foruden Gudmoderen ansaaes alle øvrige Gildesgjæster, som vare tilstede i Kirken, som Barnets Faddere og derfor skyldige at offre; ligesom ved Bryllupper offrede undertiden ogsaa Ikke-Gjæster med.

Det Første man var kommen hjem, bestræbte man sig for at bringe Barnet til at sove en Søvn i dets Vugge, medens det endnu var i Christentøjet; derved meente man at styrke den fremvoxende Menneskenatur mod Djævelens Kogleri i Drømme.

Ved Maaltidet efter Hjemkomsten havde Kirkegangskonen og Gudmoderen begge Plads i Højsædet, og næst paa den ene Side af hiin Veninden og det øvrige Konefølge, paa den anden Side af Sidstnævnte Pattemoderen og de kvindelige Faddere. Længere fra Hovedpersonerne fik de mandlige Gjæster deres Pladser; thi den Dag indrømmede de Fruentimrene Æren, og selve Huusherren bar Maden ind; dog saaes almindeligviis Huusmoderen snart at liste sig ned fra sin Plads og ud i sit Kjøkken. — Maden indskrænkede sig i Almindelighed til et enkelt Maaltid, nemlig en god Suppe tilligemed Suppekjødet og Steg, hvorved det skønne Sigtebrød — Hedebokornenes Stolthed — samt Kringlerne ikke manglede. Vilde man give Gjæsterne dobbelt Middagsmad, blev Grød, „Barselgrøden“, den anden Hovedanretning, hvorefter kom Fisk. — Naar Dandsen manglede — hvilket dog nok ikke var altid — blev Aftenpassiaren efter Kaffen sjældent meget lang, ej heller Aftensmaden saare drøj; dog opvartedes sommesteds med Barselgrøden til Aftensmad ligesom ved Bryllupsgilderne. — Barselgilderne varede ikkun een Dag; dog plejede foruden Forgangsfolkene flere Venner at bedes komme igjen til Frokost næste Dag.

Begravelsesgilderne over Folk af Bondestanden vare almindeligviis meget talrigere paa Gjæster end Barselgilderne; thi man indbød Gildeslaget fuldstændigere, og de Indbudne undslog sig ikke let for at komme, da man havde en Følelse af, at Smaarivninger mellem Naboer ikke burde ændses ved Dødens Nærhed.

Først i Aarhundredet bleve de Døde lagte paa Straa faa Timer efter at Dødskampen troedes ophørt, fordi Liget da lod sig lettest behandle. Naar Ligkisten nogle Dage

senere var ankommen fra Snedkeren, samledes et lidet Antal Koner til „Kistelæg“. De pyntede Liget tiljorde og nøde et lidet Maaltid. Omtrent en Uge efter Dødsfaldet foretoges Begravelsen. Til det hermed forbundne Gilde modtoges Send, ligesom til Bryllups- og Barselgilder. Ligesaa brugtes her Forgangsfolk og laante Drikke- og Spisekar.

Enkelte Gamle havde deres Liigkiste staaende i Forraad i Værelset som et Møbel og brugte den indtil deres Død som Kommode. Hvorvidt man i Omme Pastorat ligesom f. Ex. i Vejle Egnen brugte at male Børne-Liigkister gule med sort Rand, tør jeg ikke sige bestemt. Derimod veed jeg, det var Brug, at paamale Liigkistelaaget et Monogram¹⁾, som skulde betyde Frelserens Navn, og et udrundet Timeglas. Liigkisten blev sjældent lukket over Liget førend i alle Gjæsternes Nærværelse, naar man stod færdig til at føre den ud. Saasnart en passende Psalme var sjungen, lagde et Par af de nærmest med den Afdøde beslægtede, ved sort Kræpfior udmærkede Kvinder de hvide Lin sømmeligt sammen over Liget, hvorpaa et Par Mænd lagde Laaget derover, og en Smed eller anden haandkræng Person sømmede det til. Strax derefter bar man Liget ud og satte det paa Ligvognen. Til denne Brug valgte man helst en velbespændt simpel Fjællvogn, saa lang, at der bagved Kisten kunde blive Plads til Sæde for en eller to af den Afdødes allernærmeste Paarørende; de øvrige Gjæster ordnede sig efter Slægtskabsgraden tilvogns eller tilfods efter Fornødenheden. Alt foretoges langsomt og med Alvor, og da Gjæsterne vare iførte mørke Sørgedragter, nogle af dem pyntede med sorte Kræpfior, manglede Processionen ikke Højtidelighed.

Naar man var ankommen foran Kirkegaardsporten, hentede man sig Ligbaaren fra Kirken, hvor den altid var igjemme, og satte Kisten derpaa, hvorefter 4 omtrent lige høje Ligbærere bare den paa deres Skuldre til Graven, idet Præst og Degn gik foran Baaren, og Følget bag efter under Psalmesang og Klokkeringen. Saasnart Kisten var nedsænket i Graven, tav Klokken, medens Præsten forrettede Jordspaakastelsen, under hvilken Forretning alle Mandspersoner blottede Hovederne; derefter begyndte Klokkeringningen og Sangen igjen, medens de mindre nær beslægtede Gjæster

¹⁾ Mønsteret herfor havde de paa Kirkegaardens Ligstene.

fyldte Graven med Muld og tildannede den foreløbig foroven. Saasart dette Arbejde var fuldført, ophørte Ringning og Sang; da kastedes Skovlene og Spaderne paa den nydannede Gravhøj, dog saaledes at de kom til at ligge korsvis indbyrdes, og endda som en ved Tilfældet dannet uordnet Dyng. Mange havde derhos den Overtro, at naar tilsidst en Spade laa øverst, skulde det næste Lig paa Kirkegaarden være af Mandkøn, men laa en Skovl foroven, kunde man vente et af Kvindekøn først.

Foruden disse Cereemonier forlangtes ofte, naar man da ikke frygtede for en streng Dom af den daværende nidkjære dygtige Præst, Vellejus, enten en Gravtale eller Ligprædiken med Personalier, hvilke tvende sidste hørte sammen og forrettedes i Kirken, medens derimod den første overensstemmende med sit Navn holdtes ved Graven. Personalierne indeholdt den Afdødes Historie, affattet af Degnen i en religiøs Stil. De oplæstes af Præsten paa Prædikestolen til Grundlag for Ligprædikenen, i hvilken den Bortdødes Levevis anvendtes som Vækkelsesmiddel for de Efterlevende. Gravtalerne vare kortere og indeholdt almindelige Betragtninger over Forholdet mellem Livet og Døden. Naar Begravelsen fandt Sted paa en Søndag, foretoges den i Regelen før Kirketjenesten, og Ligfølget gik da fra Graven i Kirken.

Betalingen til de to Gejstlige var for Ligprædiken med Tilbehør lig en Gaardmands Bruds-Offer, for Gravtale med Sang halvt derimod, og for Gravsang alene til Degnen lige-
saameget, om end baade Gravtale og Ligprædiken udelodes.

Naar Ligfølget kom tilbage til Begravelsesgaarden, stod Højtidsmaaltidet tilrede. Beværtningen og Gjæstebuddets Varighed lignede Barselgilderne. Naturligvis herskede her en højtideligere og alvorligere Stemning end ved andre Gilder; dandses maatte her ingenlunde, neppe spilles Kort.

Det er naturligvis Gilderne hos de mere velhavende eller splendide Bønder, jeg ovenfor har skildret. Under knebne Forhold kunde Bryllupsgilder uden Skamme ret vel endes i et Døgn, og da maatte ved Barsels og Begravesgilder de fleste Gjæster nøjes med Gildesfrokosten og Kirkebesøget.

Julebesøg og Høstgilder vare af mindre Betydning og bare et mere familiært Præg. Ved Indbydelserne hertil toges intet Hensyn til Gildeslav og de Indbudne gavede intet „Send“.

Julebesøgene vare sammenbudne Eftermiddags- eller Aftenselskaber i Julens 2 Uger efter første Juledag. Det var kun de mere fortrolige Naboer og Venner, som da samlede sig skiftevis hos hver. Ligesom disse Sammenkomster vare kortere, saaledes var ogsaa Traktementet simplere, end ved de før omtalte Gilder, dog udfordredes der fuldtop af fint Sigtebrød og velsmagende Sul, samt Brændevin, Juleøl og Mjød, ogsaa Kringler. Man bestræbte sig for, at Beværtningen i de forskellige Familier kunde være nogenlunde lige, og den Fattigere eller mere Paaholdende saae det ugjerne, om den mere Splendide i Nabolaget trakterede ham for flot, idet han ømmede sig ved at gjøre Gjengjæld. Især for Julegildernes Skyld var man forsynet med en Mængde Pebernødder, som man benyttede ved de forskellige Gevinst- og Tabslege, til hvilke ofte brugtes Terninger eller Kort. Man spillede aldrig om Penge ved disse Forsamlinger. Desuden sang de Unge Viser for hver andre, prøvede hverandre med Gaader og fortalte Eventyr, hvorimod Dands var sjældnere ved Julebesøg. Ved Midnatstide plejede enhver at gaae hjem til Sit.

Høstgildet kaldes Opskyver, hvilket Navn vist maa hidrøre fra den Tid, da man afskar det Meste af Sæden med Seglen, istedetfor, som nu, at meje den med den nemmere men spildsommere Lee. Først i Aarhundredet skar man endnu vesterst i Omme Pastorat sit meste Byg med Segl¹⁾, fordi der da intet Spild blev, og Negene bleve nætter. — Høstgilder ansaaes altid som frivillige Offere af velsindede Husbonder. Gaardmændene holdt dem gjerne en Løverdags eller Søndags Aften, naar de vare færdige med Skjæringen eller Mejningen, om end ikke just med Indbæringen; men den ene Nabo gjorde almindeligvis ikke sit Høstgilde samme Dag, som den anden gjorde sit, hvorved der for de Daglejere, som havde været behjælpelige i forskellige Gaarde opnaaedes den Herlighed, at de kom med til flere Høstgilder; det

¹⁾ nemlig i Hoven Sogn. Man vedholdt overhovedet meget længe at høste Bygget saaledes i det gamle Lundenæs Amt.

hørte nemlig til Vedtægterne at indbyde alle dem, som havde været behjælpelige med Høstarbejdet. Man stilede meget efter at gjøre sit Høstgilde ved den Søndagstid, da Præsten holdt sin Høstprædiken. — Saasom de fleste Gjæster ved disse Gilder vare unge Folk, maatte der Musik og Sang med Dands til, om det ret skulde behage. — Traktementet skulde være solidt, som Suppe, Flæsk og Grød. Slutteligt forærede Husmoderen hvert fast Tyende en Høstekage af den nye Rug. Dette var et kjønt, rundt, nogle faa Pund svært Sigtebrød, hvilket Modtageren fordetmeste skjænkede til Forældre eller til andre Venner.

Leeg eller Legestue kaldtes et Slags Forsamlinger, som ingen anden Foranledning havde, intet andet Formaal end Forlystelse. Jeg vil for Fuldstændigheds Skyld omtale dem her, skjønt de ikke fortjene Navn af Vennegilder, næppe af Gilder; thi her gjordes intet Valg af Personer, og brugtes ingen Indbydelse. Istedet derfor satte man den Efterretning i Omløb, at Vedkommende var villig til at holde Legestue den eller den Løverdags¹⁾ eller Søndags Aften. I de travle Sommerdage med de korte Nætter holdtes der nok ingen Legestuer, heller ikke i Fasten og i den stille Uge. — Det var almindeligviis en Spillemand, som længtes efter nogle Skillinger, der indledede Sagen ved at træffe Aftale med en Bonde, som vilde give Pladsen til „Legen“. Bonden maatte have nogenlunde passende Stuer, nogen Begjerlighed efter Fortjeneste og flere Grunde, uden hvilke han ikke gad have den Tummel og usømmelige Snak, som en saadan Forsamling afgav. Havde hans Storstue et Gulv af 50 til 70 Kvadrat-alens Størrelse, var den stor nok, om end Gulvet var af Leer og selve Stuen saa lav, at de høje Karle maatte dandse krumbøjede, for ikke at støde Hovederne mod Bjælkerne. Nærmest Storstuen maatte der være en Dagligstue indrettet med Borde og Bænke til Skjænkestue for Kortspillerne og for dem, som her vilde hvile sig mellem Dandsene.

Den bestemte Aften samledes paa Stedet et Par Snese²⁾

¹⁾ Dengang var det ikke forbudet at holde Legestue Løverdagaften.

²⁾ Skjønt Adskillige løbe langt efter disse Sammenkomster, bleve de dog aldrig meget folkerige; thi Egnen var tyndt befolket, især i hine Tider.

Dandselystne, Spillelystne eller Svirelystne. Ved Ankomsten bleve de modtagne med Traktement af Kringle eller Smørrebrød, Brændeviin, Mjød og Øl, Mjøden for Pigerne og enkelte Karle. Hvad Brændeviin eller Mjød de siden nøde, skulde betales. Dandsen var fordetmeste gammeldags Runddands (Polsk) med liden Vals til Afvexling. Ifølge Vedtægt forlangte snart een snart en anden Karl af Spillemanden det Dandsestykke, som han ønskede spillet, og betalte ham et Par Skillng derfor, hvornæst han med sin Pige dandsede en kort Tid alene paa Gulvet, „tog sin Fordands“, medens de Andre stode som Tilskuere, indtil de ogsaa toge hver Sin og dandsede med, saa mange som Gulvet rummede. Denne Dands standsede, naar han, som havde betalt den, vinkede af, og Fiolinen tav Saa holdt en Anden sig frem, betalte og dandsede for. Dette var Dandseordenen; opstod der engang imellem en Tvistighed, var det dog højst sjelden, at det kom til Slagsmaal¹⁾.

I Spillestuen prajede man hverandre ved Kortspil om Penge. Indsatserne vare dog nok altid lave i Omme Sogn, men højere i det mere velhavende Hoven, og i de endnu vestligere Sogne skal man allerede i de Tider have drevet det hæsselig vidt heri engang imellem. I samme Stue udskjænkedes ogsaa Brændeviin og Mjød for Betaling, og Værten havde travlt med at tilfredsstille de Tørstige. Karlene betalte for Pigerne, som aldrig vilde nyde andet end Mjød; mange af Karlene vilde heller ingen Brændeviin smage, hvilket regnedes dem til Ære, naar man vidste, at det ikke var Forstillelse. Ølkruset stod til Enhvers fri Benyttelse, og et Ølglas eller Bæger derhos, til at blande i; thi Somme holdt af at nyde Brændevinen blandet med Mjød, Andre med Øl. Engang imellem i Løbet af Natten skjænkedes Kaffe, som ogsaa betaltes koppevis. Den saakaldte Kaffepunsch, d. e. Kaffe med Brændeviin i, havde, saa vidt jeg husker, ikke ret mange Elskere. Ved Midnatstider vare Vært og Værtinde mestendeels saa artige at spendere paa alle Tilstedeværende et lidet Traktement som det, hvormed de bødes velkommen ved Ankomsten. Derefter gik de Fleste hjem, som oftest temmelig sultne; thi Spisevarer for Betaling forlangtes i

¹⁾ Nævekampe mellem vrede Karle ere meget sjeldne i Hedeegnene.

Almindelighed kun af den mindre Part, som holdt ud til Dagningen, Kortspillerne undertiden meget længere.

Sædeligheden var, efter mit Begreb, upaaklagelig ved disse „Lege“. Det gik ikke til just saa ordentligt som ved Vennegilderne, og mangen een gik noget perialiseret hjem; men egentlig drukken hørte jeg aldrig tale om, at Nogen var bleven her. De søgte Undskyldning i, at de havde betalt Perialen med egne Penge, og ikke lumpent tilsneget sig den for Intet af Vennehaand. Blandt Ugifte var den aabenbare Lefen mellem Kjønnene, som i finere Stænder og i folkerige Egne holdes for uskyldig, ilde anset i Omme Pastorat, som vistnok blandt Bønderne i hele Vesterjylland. Barnefødsel udenfor Ægteskab var sjelden, og Løsagtighed saa foragtet, at det Lovbud, ved hvilket aabenbar Skrifte var bleven ophævet, betragtedes som ugudeligt. — I deres daglige Færd viste disse Bønder sig meget haardføre og arbejdsomme, betænksomme og redelige, uslebne men ikke ukristelige, kun hyldede de for Størstedelen den gjængse Mode at bande i daglig Tale. Fyrighed i Karakter og Livlighed i Bevægelser viste de vel ingenlunde; men naar saa mange Civiliserede vise sig tilbøjelige til at beskyldte Hedejyderne for Trevenhed og Sløvhed, da paastaaer jeg, at dette Skin oftest hidrører fra den Mistro, med hvilken de fleste Uciviliserede betragte de mere Slebne.